

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университетінің
ғылыми, ақпараттық-талдамалы журналы
Научный информационно-аналитический журнал
Павлодарского государственного
педагогического университета

2004 жылдан шығады
Основан в 2004 году

**ҚАЗАҚСТАН
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ХАБАРШЫСЫ**

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
ВЕСТНИК
КАЗАХСТАНА**

2'2020

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК КАЗАХСТАНА
СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет средства массовой информации
№9076-Ж
выдано Министерством культуры, информации и спорта
Республики Казахстан
25.05 2008 года

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

А. Нухулы, ректор, доктор химических наук, профессор

Зам. главного редактора

С.В. Мурзакулов, проректор по научной работе и международным связям

Ответственный секретарь

А.Н. Ахмульдинова, старший преподаватель (ПГПУ)

Члены редакционной коллегии

А.К. Кусаинов, доктор пед. наук, профессор, лауреат Государственной премии РК, президент Академии педагогических наук Казахстана

Д. Камзабекулы, доктор филологических наук, профессор (ЕНУ им. Л.Н. Гумилева)

Р.К. Толеубаева, доктор педагогических наук, профессор (КазНПУ им. Абая)

Г.К. Ахметова, доктор пед. наук, профессор, председатель правления АО «НЦПС Өрлеу»

К.К. Жампеисова, доктор пед. наук, профессор (КазНПУ им. Абая)

В.В. Егоров, доктор пед. наук, профессор (КарГТУ)

С.К. Бердыбаева, доктор пс. наук, профессор (КазНУ им. аль-Фараби)

Н.С. Сафаев, доктор пс. наук, профессор (ТГУ им. Низами, г. Ташкент)

А.А. Петрусевич, доктор пед. наук, профессор (ОмГПУ, г. Омск)

Н.В. Чекалёва, доктор пед. наук, профессор (ОмГПУ, г. Омск)

А.Ф. Филатова, доктор пс. наук, профессор (ОмГПУ, г. Омск)

А.К. Нургалиева, доктор пед. наук (ПГПУ)

Г.Е. Отепова, доктор ист. наук (ПГПУ)

Д.Ж. Сакенов, кандидат пед. наук, профессор (ПГПУ)

С.Н. Сутжанов, доктор филол. наук (ПГПУ)

Технический секретарь

Г.С. Салменова

Тематическая направленность журнала «Педагогический вестник Казахстана»:
педагогические, гуманитарные, социальные науки, образование.

Периодичность: 4 номера в год.

Язык публикуемых статей: казахский, русский, английский.

© ПГПУ

*Жоғары мектептің өзекті мәселелері
Актуальные проблемы высшей школы*

Т.М. Дорошенко
Специфика организации и художественных возможностей вокализа 4

Е.К. Макатов, А.У. Ақтаева, Р.Н. Иязова
Жоғары білім беру саласында ат мәселесі 14

А.А. Курманов
Сравнительный анализ типовых учебных планов обновленного содержания по физике и математике 24

*Ғылым мен білім берудегі қазіргі заманғы зерттеулер
Современные исследования в науке и образовании*

Р.Б. Тажмұханова
Development of speaking skills of students with help of communicative approaches in foreign language teaching 30

Н.С. Балтабаева, Л.М.Әділбекова
Талаптан Ахметжанның «Тозақ оты» повесіндегі әдеби образдар жүйесі 37

*Өлкетану
Краеведение*

Д.Ж. Сакенов, Е.А. Шнайдер, А.В. Люфт
Сияние созвездий Гиппократы 47

*Рецензиялар, ғылыми жаңалықтар ашу, тезистер, құттықтау
Рецензии, научные открытия, тезисы, поздравления*

Д.И. Исmoilов, Ж.Н. Нургазина
Об оценке коэффициентов многочлена 58

Ж.С. Намаз, Л.А. Ельгинова
«Физика» пәнін оқытуда сіл әдістемесін қолданудың тиімділігі 65

Г.Т. Исмаилова
Депортация народов в Казахстан 70

С.Р. Утемисова, Б.Д. Кокумбаева
О статусе домбры в современной культуре и образовании Казахстана.... 75

А.Н. Ақмұльдинова
Бастауыш сынып оқушыларының математикалық сауаттылығын дамыту 81

Правила для авторов 85

МРНТИ 18.41.45

Т.М. Дорошенко¹

*¹Высшая школа искусства и спорта
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республики Казахстан
e-mail: tuza.tom@ayndex.ru*

СПЕЦИФИКА ОРГАНИЗАЦИИ И ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ВОКАЛИЗА

Аннотация

В данной статье освещены вопросы становления и развития жанра вокализ, как одного из ведущих в вокальном исполнительстве. Рассматриваются характерные особенности таких его разновидностей, как инструктивный (практический) и концертный вокализ, использование инструктивного вокализа на уроках сольного пения как этюда или вокального упражнения при переходе к работе над художественным произведением. Рассматривается преемственная связь инструктивных вокализов с концертными.

Выявляется жанровый стиль концертного вокализа, его связь с инструментальными жанрами, выделяются жанровые компоненты – сложность техники звуковедения вокальной партии, интонационно пластические элементы тематизма, виртуозное исполнение сольной и сопровождающей партий, свойственные концерту, при этом его отличительной чертой по-прежнему остаётся принцип вокализации без слов. Рассматриваются художественные возможности вокализов в сольной исполнительской практике.

Ключевые слова: вокализ, жанр, инструктивный вокализ, концертный вокализ, певческое исполнительство.

ВВЕДЕНИЕ

Жанр вокализа в вокальном исполнительстве на сегодня занимает одно из ведущих мест. Однако в течение долгого времени научное понятие о нем было связано в основном как с произведением, имеющим практическое инструктивное назначение. Этимология понятия «вокализ» трактуется как (французский – vocalize, латинский «vocalis») «гласный звук; звучащий поющий» или «издавать звук, говорить» [1, с. 128].

Однако в справочной литературе имеются разночтения в определении жанра вокализ. В некоторых публикациях это понятие называется «упражнением», «пе-

сой». «Музыкальная энциклопедия» представляет его как «произведение»: «произведение для пения без слов на гласный звук» [2, с. 829]. Таким образом, утверждается двойственная функция вокализа, с одной стороны – инструктивная, с другой стороны – концертная.

Разрозненные сведения о вокализе имеются и в отечественном музыковедении в исследованиях, посвящённых изучению искусства *bel canto*. В них рассматривается отношение к вокализу как к упражнению, принципу вокализации, демонстрирующему виртуозные возможности голоса (П.В. Луцкер и И.П. Сусидко, Э.Р. Симонова, А.Е. Хоффманн), или музыкальному материалу прикладного характера (Л.Б. Дмитриев, А.Г. Менабени, О.А. Пищулина и др.). Эволюция «жанрового содержания» и «жанрового стиля» вокализа инструктивной и концертной форм исполнительской деятельности певца представлена в трудах А.Н. Сохор, Б.В. Асафьева. Проблемы музыкального содержания вокализа рассматриваются в исследованиях Л.П. Казанцевой, В.Н. Холоповой и др.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Вокализ, появившись в XVII веке, вначале использовался в качестве пьесы для голоса инструктивного (учебного) характера, предназначенной для обучения молодых певцов вокальному искусству, а также техническому мастерству исполнителя.

Кроме того, вокализ нередко заменялся понятием «сольфеджио» (пение по нотам), которое в значительной степени происходило из традиций XVII–XVIII веков, когда предполагалось, что «сольфеджио» должно обязательно предшествовать вокализации.

В XX веке этот жанр претерпевает значительные изменения. Создавая вокализы как пьесы инструктивного характера (вокализы Р.П. Лисициана, И.Н. Вилинской), композиторов все больше начинает привлекать музыкально-выразительная сторона произведения. Поэтому вокализы, имеющие, на первый взгляд, практическую обучающую сторону, становятся все более яркими художественными произведениями. Так, в XX веке появился концертный жанр, который открывал широкие возможности для воплощения творческих идей композитора. В результате, как следствие, появляется одно из таких произведений, как «Вокализ» С.В. Рахманинова, являющееся одним из первых ярких достижений в области данного жанра. Это вокальное произведение композитор посвятил выдающейся русской певице А.В. Неждановой [3, с. 180].

В XX столетии вокализ формируется как особый концертный стиль, приобретающая свои вершинные воплощения. Однако нередко во многих произведениях вокализ приобретает черты различных форм и жанров, например инструментальных, не свойственных вокальной музыке. В данном случае учеными проводятся исследования этого аспекта. Так, О.В. Соколов считает, что концертный вокализ «принципиально не отличается» от инструментальных жанров [4, с. 6]. По мнению А.Н. Сохора, вокализ «воспринимается как проявление инструментального подхода к голосу» [5, с. 137]. Следует отметить, что синтез вокального и инструментального начал дает безграничные возможности для исполнительской интерпретации, значительно расширяя границы жанра и давая возможность для дальнейших преобразований. Таким примером является концерт для голоса с оркестром Р.М. Глиэра (написан в годы Великой Отечественной войны – 1942 год), где впервые человеческий голос используется в качестве солирующего инструмента. Концертный стиль вокализа проявляется в контрасте оркестрового и вокального звучания, в конкуренции солистов – кларнета и вокального голоса, затем изменении их функций – в конце произведения тема звучит в оркестре под сопровождение легких виртуозных пассажей колоратурного сопрано [6, с. 85].

Заполняя некоторую «нишу» в певческом исполнительстве, развивая наилучшие качества певческого голоса, вокализ в то же время не полностью оценен преподавателями-практиками нынешней отечественной вокальной школы. Тем не менее, только непосредственная работа над вокализами дает возможность певцу освоить различную технику звукообразования, подтверждая, что голос как инструмент при правильно организованной системе преподавания может быть «настроен» на любую частоту.

Однако следует отметить, что свойства певческого голоса как «певческого инструмента» певец не может приобрести в сложившемся виде, как, например, определенные качества инструментов, созданных мастерами. Певец должен развивать и шлифовать свой голос как инструмент в процессе всего творческого пути.

Для выполнения определенных художественных задач, поставленных перед исполнителем в музыкальном произведении, необходимо владеть прочными певческими навыками. Для формирования этих навыков наравне с техническими вокальными упражнениями неопределима роль жанра вокализа.

В процессе работы над вокализом перед студентом ставятся две задачи: первая – технического направления и вторая, наиболее сложная – художественно-образного направления. Ведь вокализ – это произведение, в котором отсутствие литературного текста представляет некоторую сложность в интерпретации произведения, но и вместе с тем дает широкий простор для развития творческого воображения. Вокализы также способствуют развитию музыкального слуха, помогают

в изучении интервалов, чувства лада, стимулируя возникновение слуховых представлений, совершенствуют точность звукового интонирования. Умело подобранный вокализ позволяет раскрыть как голосовые, так и общие музыкальные возможности студента. И в этом важна роль инструктивных вокализов [7, с. 109].

Инструктивные вокализы делятся на пять взаимосвязанных видов, принадлежащих к различным национальным певческим школам и представляющих направления вокальной педагогики прошлого и настоящего.

Вокализы первого вида применяются на первоначальном этапе обучения пению. В них предлагается движение мелодии в восходящем и нисходящем порядке на выдержанных звуках и их соединении на *legato* в диапазоне полторы-две октавы. Они направлены на развитие ровного и глубокого дыхания, установления в голосе высокой певческой форманты, координации головного и грудного резонирования, мягкой атаки звука и гибкого звуковедения. Для решения этих задач рекомендуются вокализы А. Варламова, П. Виардо, М. Гарсиа, Н. Порпоры.

Вокализы второго вида включают скачкообразное движение мелодии вверх и вниз с постепенным расширением от секунды до дуодецимы (А. Варламов, А. Гречанинов, Ж. Дюпре). Они предлагаются для более подготовленных учащихся и используются для развития звуковысотного слуха певцов, чистоты интонирования интервалов, ровности тембральной окраски звучания на протяжении всего певческого диапазона, плавного соединения звуков.

Итальянский композитор и известный педагог пения, профессор Миланской консерватории Н. Ваккаи в одном из своих учебных пособий по вокалу – «Практический метод итальянского камерного пения» – предложил интересный метод в освоении интервалов. В нем интервалы совместно со словом изображают беспечное щебетанье птиц, потоки бурных волн, искрящиеся перекаты ручья и мн. др.

Третий вид вокализов нацелен на развитие традиций бельканто, которое предполагает идеальную постановку голоса, совершенную технику пения. Бельканто в данном аспекте можно рассматривать как пение без различных певческих дефектов: детонации, форсирования звука, тембральной неровности на протяжении всего диапазона. Техника бельканто означала легкость и полетность звука, подвижность и гибкость голоса в высоком регистре, мягкость тембра и ровное без толчков *legato*. Мелодическая линия насыщалась сложнейшими техническими элементами, блестящими пассажами и широкой кантиленностью звучания. Все это достигалось умением использования певцом резонансных свойств голосового аппарата. Использование вокализов Ф. Абта, М. Бордоньи, М. Глинки, Г. Зейдлера, Дж. Конконе, Б. Лютгена и др. помогут исполнителю совершенствовать технику бельканто.

К четвертому виду относятся вокализы, содержащие материал для освоения техники украшения – мелизмов (М. Бордоньи, Ж. Дюпре, Н. Порпора). Они ориентированы на тренировку вокалистами силы и гибкости голоса, ровной тембральной окраски звука, доведения его эмиссии почти до автоматизма. Пропевание в умеренном темпе помогает осваивать названные «элементы речи», которые так необходимы певцу в концертной практике.

Пятый вид вокализов направлен на отработку четкой вокальной дикции (Н. Бахуташвили, С. Павлюченко и др.). Большая их часть предполагает работу над гласными звуками, протяженностью их звучания. Это в последующем способствует выразительному произношению поэтического текста в музыкальных произведениях [8, с. 131].

На первоначальном этапе обучения вокалу обучающемуся предлагаются самые простые вокализы с наиболее доступными мелодическими интонациями и оборотами. В процессе обучения вокализы постепенно усложняются, способствуя превращению их из простых по музыкальному языку упражнений в яркие концертные произведения. Основной базой в овладении вокальной техникой являются гаммообразные вокализы. Разнообразные варианты арпеджио способствуют гибкости и подвижности голоса, а также расширению диапазона, лучшему интонированию больших интервалов, переходу от *legato* к *staccato*. Подвижности и гибкости голоса также помогает прием чередования *legato* и *staccato*. Овладение приемом *staccato* начинается со штриха *martellato*, то есть тяжелого *staccato*, затем следует переход к острому и короткому *staccato* в различных темпах. Исполнение вокализов закрытым ртом содействует развитию головного резонатора.

Для ускорения процесса выучивания вокализов предлагается исполнять их вначале на различные слоги, такие как «на», «да» или «ни», затем подключать гласные звуки «а», «е», «о», с постепенным увеличением темпа. Следует обратить внимание на вокализацию гласной «а», она должна исполняться округлым, свободно льющимся звуком. Здесь очень важно следить за правильным дыханием, рациональным его использованием. Звук нужно вести ровно, плавно, без толчков, переходя от одного звука к другому. По мере усвоения вокализа его можно транспонировать. Используя вокализы как упражнения возможно чередование *forte* и *piano*, при этом при пении на *piano* следует сохранять все тембральные качества звучания *forte*, уменьшая лишь силу звука.

В процессе работы над вокализом важно соблюдать постепенность и последовательность усложнения музыкальных и вокально-технических задач, используя индивидуальный подход к каждому студенту. На младших курсах рекомендуется применять вокализы Абта, Конконе, Винтер, Лютгена, на старших курсах вокализы Панофки, Априле, Бордоньи, Россини, Маркези, Маццони, Виардо. Для вы-

соких подвижных голосов чаще всего используются вокализы Лютгена и Россини, для низких вокализы Маркези. Использование вокализов по принципу возрастающей сложности способствует развитию техники беглости. Донец-Тессейр предлагает на начальном этапе обучения включать те вокализы, в которых «техника включена лишь настолько, насколько это нужно для первого периода» [9, с. 46].

Одним из важных аргументов в применении вокализов на уроке в классе вокала является аккомпанемент, как правило, не дублирующий вокальную партию. Это воспитывает у начинающего певца мелодическое мышление, а также способствует развитию слуха, ощущению лада и тональности. Аккомпанемент, в свою очередь, усиливает образительность произведения, создаёт иллюстративный фон, подчёркивает и углубляет психологическое содержание музыки. Возможно использование вокализов и без инструментального сопровождения. Они также способствуют стимулированию слуховых представлений, совершенствованию точности звуковысотного интонирования. В данном случае рекомендуется использовать вокализы известных композиторов Н. Татаринова, Ф. Абта, Дж. Конконе, Г. Панофни, Г. Зейдлера, современных композиторов Н. Соколовского, А. Гречанинова и др. авторов.

Работая над вокализом, необходимо стремиться привлекать внимание учащегося не только к процессу преодоления технических трудностей, но и к его музыкальному и эмоциональному содержанию. Эмоции, возникающие в процессе исполнения, влияют на общий настрой учащегося. В связи с этим очень важно возгоревать в ученике радость, удовольствие, возникающие во время работы над произведением. Это улучшает звучание голоса, делает его звонче. Но также важно следить за тем, чтобы не было и эмоционального пережлеста, который отрицательно влияет на качество звуковедения и звукообразования, т. к. во время сильного эмоционального перевозбуждения головной мозг растормаживается, и движения могут потерять свою точность. Поэтому на первоначальном этапе обучения следует избегать слишком ярких, эмоциональных произведений. Их следует включать на старших курсах, когда студент уже владеет определенными вокальными навыками, и эмоциональное возбуждение будет, наоборот, положительно сказываться на исполнении произведения. Таким образом, работа над эмоциональной сферой певца очень важна при передаче музыкально-эстетического содержания музыки.

Большое значение в работе над вокализом приобретает творческое воображение. Согласно данным психологии, воображение может быть как пассивным, так и активным. При пассивном воображении индивид живет в мире своих грез, практически ничего не предпринимая. Активное же воображение предполагает создание, воспроизводство новых образов, новых художественных произведений. Активное воображение имеет две формы: воссоздающее и творческое. Воссоздающее

воображение – это способность мысленного представления (воссоздания) целого музыкального произведения, его отдельных частей. Под творческим воображением понимается создание новых оригинальных образов, на базе уже имеющегося музыкально-слухового опыта и других музыкальных способностей (слух, память, чувство ритма, эмоциональность, чуткость к музыке). Процесс создания некоторого образа, заложенного в произведении, будет относиться к творческому воображению. «Певца, у которого нет воображения, – пишет Ф. Шаляпин, – ничто не спасет от творческого бесплодия – ни хороший голос, ни сценическая практика, ни эффектная фигура. Вообразить, это значит – вдруг увидеть. Увидеть хорошо, ловко, правдиво. Внешний образ в целом, а затем в характерных деталях. Выражение лица, позу, жест...» [10, с. 21]. Таким образом, развитие воображения – это ключ к истинному артистизму.

Особая роль в пении вокализов отводится сознанию. Не следует допускать пустого, бездумного пения. С самых первых шагов вокалист должен развивать самодисциплину, активность, волю, терпение. Очень важно, чтобы студент понимал задачу, поставленную педагогом, и как, каким образом следует добиваться ее выполнения, т.к. осознанное пение дает возможность быстрее освоения вокальной техники и закрепления приобретаемых навыков.

Придавая огромное значение выразительности и осмысленности пения, гениальный певец Ф. Шаляпин писал в своих воспоминаниях: «Одно *bel canto* большей частью наводит на меня скуку. Ведь вот, знаю певцов с прекрасными головами, управляют они своими голосами блестяще, то есть могут в любой момент сделать и громко, и тихо, ... но почти все они поют только ноты, приставляя к этим нотам слоги или слова. Так что зачастую слушатель не понимает, о чем, бишь, они поют. Поет такой певец красиво, берет высокое «до» грудью, и чисто, не срывается и даже как будто вовсе не жилится, но если этому очаровательному певцу нужно в один вечер спеть несколько песен, то почти никогда одна не отличится от другой. О чем бы он ни пел, о любви или ненависти. Не знаю, как реагирует на это рядовой слушатель, но лично мне после второй песни делается скучно сидеть в концерте» [10, с. 30]. Следовательно, задача педагога в классе вокала – добиваться от студента осмысленного и глубоко прочувствованного пения, которое поможет ему выразительно, эмоционально и убедительно отразить образ и передать смысл исполняемого произведения.

ВЫВОДЫ

Художественные возможности жанра вокализ безграничны. Певец, освобожденный от поэтического слова, вносит в исполнение вокализа краски, нюансы, эмоциональные оттенки сообразно своему опыту, тонкостям музыкального чувства, субъективному восприятию музыки. Таким образом, каждое исполнение произведения несет в себе новый эмоциональный фон, новое прочтение замысла композитора.

Если педагог и студент увлечены и заинтересованы в работе над вокализациями – это новый мир вокального мастерства и долгой, творческой совместной работы в новом направлении пения.

Даже обзорный экскурс, освещающий практику их применения в классе сольного пения, подтверждает важность данного жанра в образовательном процессе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Вокализ // Словарь иностранных музыкальных терминов / Т. Крунтяева, Н. Молокова, А. Ступель. – Л.: Музыка, 1974. – С. 128.

2 Лиценко И.Г. Вокализ // Музыкальная энциклопедия / гл. ред. Ю.В. Келдыш. – М.: Сов. Энциклопедия, 1973. – Т. 1. – С. 829.

3 Алексеева И.В., Гусева А.Н. Жанр вокализа: история, теория и практика. – М., 2016. – С. 280, С. 195.

4 Соколов О. В. Морфологическая система музыки и её художественные жанры. – Нижний Новгород, 1994. – С. 6.

5 Сохор А.Н. Эстетическая природа жанра в музыке // Вопросы социологии и эстетики музыки. – Л.: Сов. композитор, 1981. – Вып. 2. – С. 137.

6 Гусева А.Н. Концертный вокализ сквозь призму исполнительской практики / А.Н. Гусева // Вестник Магнитогорской консерватории. – 2012 (№2). – 2013 (№1). – С. 85.

7 Астрова Л.И. Вокальная речь как синтез слова и музыки // Слово и музыка: сб. ст. / сост. Е.И. Чигарева. – М., 2008. – Вып. 2. – С. 109.

8 Гусева А.Н. Исполнительские задачи в работе над инструктивными вокализациями / А.Н. Гусева // Вопросы музыкально-исполнительского искусства: мат. межвузовской науч.-практ. конф. 9–10 апреля 2013. – Магнитогорск, 2013. – С. 131.

9 Дмитриев Л. В классе профессора М.Э. Донец-Тессейр / О воспитании лёгких женских голосов // Л. Дмитриев. – М.: Музыка, 1974. – С. 46.

- 10 Шаляпин Ф. Маска и душа // в сб. Искусство пения. Сост. И. Назаренко. – М., 1963. – С. 21, С. 30.
- 11 Гусева, А.Н. К проблеме исследования жанра вокализа / А.Н. Гусева // Проблемы музыкальной науки. – 2010. – №2 (7) – С. 148-151.
- 12 Гусева А.Н. Концертный вокализ сквозь призму исполнительской практики / А.Н. Гусева // Вестник Магнитогорской консерватории. – 2012 (№2). – 2013 (№1). – С. 85-90.
- 13 Казанцева Л.П. Содержание музыкального произведения в контексте художественной культуры: учеб. пособие. – Астрахань, 2009. – С. 53.
- 14 Гусева А.Н. О взаимодействии вокального и инструментального начал в мелодике вокализа / А.Н. Гусева // Музыка. Исполнительство. Образование: сб. тр. – Якутск, 2013. – Вып. 4. – С. 388-395.
- 15 Старчеус М.С. Новая жизнь жанровой традиции // Музыкальный современник. – М.: Сов. композитор, 1987. – Вып. 6. – С. 45–68.
- 16 Менабени А.Г. Методика обучения сольному пению. – Просвещение, М., 1987. – С. 36.
- 17 Павловская-Боровик В. Об исполнительских задачах певца // в сб. Вопросы вокальной педагогики. Сост. Б. Дмитриев. – Л.: Музыка, 1982.
- 18 Малышева Н. О пении. Из опыта работы с певцами. – М.: Композитор, 1992. – 52 с.
- 19 Тронина П. Из опыта педагога-вокалиста. – М.: Музыка, 2010. – 45 с.
- 20 Глиэр Р.М. Статьи, воспоминания, материалы. В 2 т. Т. 1 / Ред.-сост. В.М. Богданов-Березовский. – Л.: Музыка, 1965. – 215 с.

Т.М. Дорошенко¹

**Вокализацияны ұйымдастырудың
және көркемдік мүмкіндіктерінің ерекшелігі**

¹ Жоғары өнер және спорт мектебі,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

T.M. Doroshenko¹

Specificity of the organization and artistic opportunities of vocalization

¹ Graduate School of Art and Sports,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Андатпа

Бұл мақалада вокализацияның жетекші түрлерінің бірі ретінде вокализация жанрының қалыптасуы мен дамуы туралы айтылады. Оның көрнекілікке көшу кезінде эстрадалық немесе вокалды жаттығу ретінде жеке ән айту сабағында инструктивті (практикалық) және концерттік вокализация, оның эстрадалық вокализация сияқты сипаттамалары қарастырылады. Нұсқаулық вокалды концерттің сабақтастығы қарастырылады.

Концертті вокализациялаудың жанрлық стилі ашылды, оның аспаптық жанрмен, жанр компоненттерімен байланысы ерекшеленді – вокалды бөлімді дыбыстау техникасының күрделілігі, тақырыптықтың интонациялық-пластикалық элементтері, жеке және солардың құрамдас бөліктерінің виртуозды орындалуы, концертке тән сөздер жоқ. Жеке орындау тәжірибесінде вокализацияның көркемдік мүмкіндіктері қарастырылады.

Түйін сөздер: вокализация, жанр, нұсқаушы вокализация, концерттік вокализация, ән айту.

Summary

This article highlights the issues of the formation and development of the vocalization genre, as one of the leading ones in vocal performance. The characteristic features of its varieties such as instructive (practical) and concert vocalization, the use of instructive vocalization in the lessons of solo singing as an etude or vocal exercise when moving to work on a work of art are considered. The continuity of instructive vocals with concert ones is considered.

The genre style of concert vocalization is revealed, its connection with instrumental genres, genre components are distinguished – the complexity of the technique of sounding the vocal part, the intonation-plastic elements of thematism, the virtuoso performance of the solo and accompanying parts inherent in the concert, while the principle of vocalization without words remains its distinguishing feature. The artistic possibilities of vocalizations in solo performing practice are considered.

Keywords: vocalization, genre, instructive vocalization, concert vocalization, singing.

МРНТИ 14.35.09

Е.К. Макатов¹, А.У. Актаева², Р.Н. Иязова³

^{1,2} Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,
Көкшетау қ., Көкшетау облысы, Қазақстан Республикасы,
³ Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы
e-mail: aaktaewa@list.ru¹, m.yerkhan@list.ru², rozamgul@list.ru³

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА АТ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Қазақстандағы қазіргі жоғары кәсіптік білім беру жағдайы, оның дамуының негізгі тенденциялары, бірінші кезекте, қоғамның экономикалық және саяси даму аспектілеріне, білім беру жүйесінің нарықтық қатынастарға бейімделуіне байланысты қарастырылады. Жоғары кәсіптік білім беру әлеуметтік-мәдени өмірдің неғұрлым кең контекстіне қосылатыны және әлеуметтік құрылымның тар саласы ретінде ғана қабылданатыны көрсетілген. Жоғары оқу орнының білім беру ортасын жеке құндылықтар мен мәдени мағыналарды әлеуметтанудың құндылықтары мен мәдени ойларымен интеграциялауды қамтамасыз ететін біртұтас ұйымдастырылған кеңістік ретінде түсіну ұсынылған. Авторлар жоғары білім беру институтының қазіргі дамуында қайшылықтарды жинақтаудың барлық жеделдете келе жатқан процесі байқалып, білім беру жүйесін біртіндеп қайта құру білім беру институтының шеңберінен шығып, қоғам дамуының іргелі негіздерін қозғайды деген қорытындыға келеді.

Тірек сөздер: жоғары кәсіби білім; білім беру ортасы; оқытушылар.

КІРІСПЕ

Қазіргі таңда қоғам білім беру жүйесінен экономикалық, әлеуметтік, мәдени және ақпараттық технологиялар өзгерістерге сай болуды талап етіп отыр.

Білім беру қоғамдық өмірдің барлық салаларына әсер етеді, әсіресе ақпараттық ғасырда ақпараттық қауіпсіздік басты мәселе болып табылады.

Қазақстандағы жоғары білім қалыптасқан менталдылықпен, балаларға ең жақсысын беруге ұмтылумен қолдау көрсетілетін жоғары сұраныспен дәстүрлі түрде ерекшеленеді. Адами капиталдың сапалы өсуі білімге негізделген ұлттық қауіпсіздік пен экономиканың дамуын айқындайтын ел дамуының басымдығы болып табылады.

Біздің елімізде жоғары білім соңғы 20 жылда елеулі өзгерістерге ұшырады. Іс жүзінде ол еркін жүзуге кетті. Мемлекет шешкен мәселелерді жоғары оқу орындарына шешуге тура келді. Бұл проблемалардың көпшілігі ақылы сессиядан бастап бюджеттен тыс оқытумен аяқталатын білім беруді коммерцияландырудың жоғары деңгейіне алып келген ірі ақшалай құймаларды талап етті. ЖОО аман қалу керек еді, ал ол үшін өте көп ақша қажет болды. Ал егер мемлекеттен түскен қаржы азайса, онда ақшаны талапкерлерден – тұтынушылардан алуға болады. Ал талапкерлерді тарту үшін жоғары білімді барынша қолжетімді ету керек еді. Осыдан көптеген ЖОО-дарда білім алушылардың санын арттыруды бірінші орынға қойып, ал содан кейін – ұсынылатын білім сапасын арттыруды жөн көрді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Білім беру жүйесін тиімді басқару білім беру нормаларының келісілмеуін және білім беру мекемелерінің әртүрлі ұйымдық-құқықтық нысандарының болуын қиындатады. Қазіргі заманғы ЖОО-дары әртүрлі нысандарда жұмыс істейді, оның ішінде: ұлттық (ерекше мәртебесі бар мемлекеттік кәсіпорындар), республикалық мемлекеттік қазыналық кәсіпорындар мен мекемелер, мемлекет үлесі бар және жоқ Акционерлік қоғамдар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, білім беру мекемелері және т.б. нысанында. Білім беру саласындағы бірыңғай нормативтік-құқықтық актілермен құқықтық қайшылықтар жасайды. Мысалы, ЖОО – да акционерлік қоғамда ғылыми кеңес пен ректорат басқа да құзыретке ие, өйткені АҚ басқаруда негізгі стратегиялық рөлді Директорлар кеңесі мен басқарма атқарады.

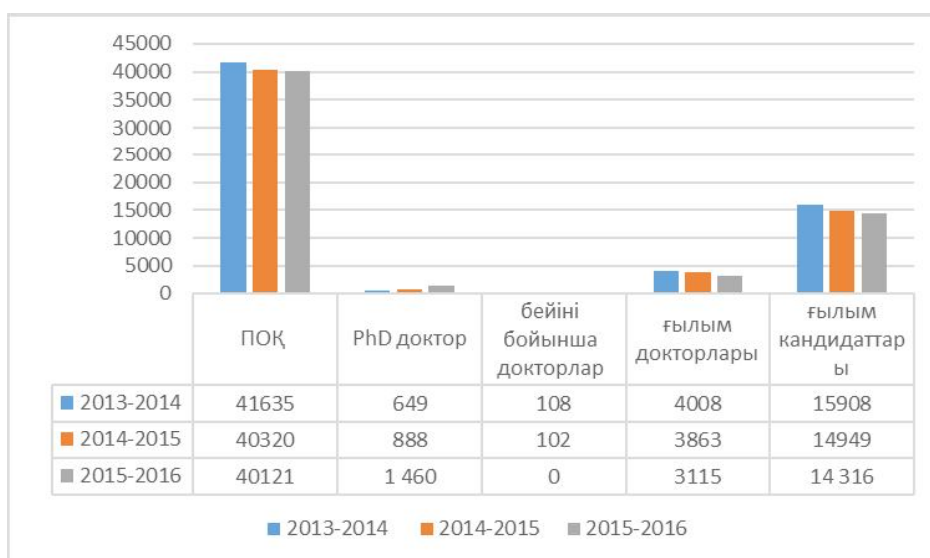
Білім беру қызметтеріне сұраныстың артуы білім беру ұйымдарының өсуіне ғана емес, сондай-ақ жосықсыз бәсекелестіктің пайда болуына әкелді. Бұл әсіресе ІТ білім беру саласында айқын көрінеді. ІТ білім беруге үлкен сұраныста, қысқартылған оқу бағдарламасымен, көбінесе ІТ маман иесі емес оқытушыларды қабылдай отырып, әртүрлі оқу орындарын ұйымдастыруға әкелді. Ақпараттық жүйе бакалаврларының түлектерін мамандық бойынша педагогикалық бағытта әр ЖОО дайындайды. Дәл осы мамандықтар бүкіл ЖОО-ның болуы үшін донор болып табылады. Бірақ мұндай дайындық қаншалықты сапалы? Білім беру мазмұнына, оқыту сапасына, қажетті ресурстардың барлық түрлерін толық көлемде бөлуге кім жауапты? Жұмыс берушілердің сұраныстарына жауап бере отырып, ІТ білім мазмұны бір уақытта қаншалықты іргелі болып табылады? Бітіруші мамандығының нақты ерекшелігіне қаншалықты дайын? [1]

Білім беру жүйесіз болу тәуекелі бар, оқылатын курстарды қабылдау оқытушылардың болуына байланысты таңдалады. Курстардың әдемі атауларында

көп жағдайда объективті ескі мазмұн жасырылады. Бағдарламаны қалыптастыра отырып, ЖОО-дарының көпшілігі білім жүйесі туралы емес, білім беру қызметін білікті емес тұтынушыны қанағаттандыруға ұмтылады. Заңнаманың жетілмегендігі профессорлық-оқытушылық құрамның (бұдан әрі – ПОҚ) жұмыс орнын қадағалауға мүмкіндік бермейді, бұл олардың шамадан тыс жүктелуіне алып келеді және жалпы білім беру сапасын төмендетеді.

Кадрлардың қартаюы-қазіргі заманғы университеттердің өзекті мәселелерінің бірі. «Қайта құру» процесі студенттер санының көбеюінің баяу қарқынмен жүріп жатыр. Бұл ЖОО-дарына күмәнді біліктілігі бар көптеген оқытушыларды жұмысқа алуға тура келеді. Бұл оқытушылардың екі, үш және тіпті төрт ЖОО-да жұмысты қоса атқаруына себеп болды.

Мемлекет университеттермен қатар профессор-оқытушылар құрамының белсенділігін барынша арттыруға ұмтылуы керек. Бұл үшін білім беру саласындағы еңбекақы деңгейін біртіндеп арттыру, гранттар мен т.б. ұсыну арқылы ғылыми қызметті ынталандыру қажет.

1-сурет. Қазақстандағы ЖОО-ғы профессор-оқытушылар саны [2]

Оқытушылар қабілетті және дарынды студенттермен тікелей байланыста болуға тиіс. Бірлескен ғылыми және зерттеу қызметі жинақталған білім деңгейінің өзара өсуіне ықпал етеді.

Бізге жоғары мектептің абыройы мен беделін қалпына келтіру қажет. Жоғары оқу орнының оқытушысы халықтың алдында құрметке бөленуі тиіс. Бұл үдерісте

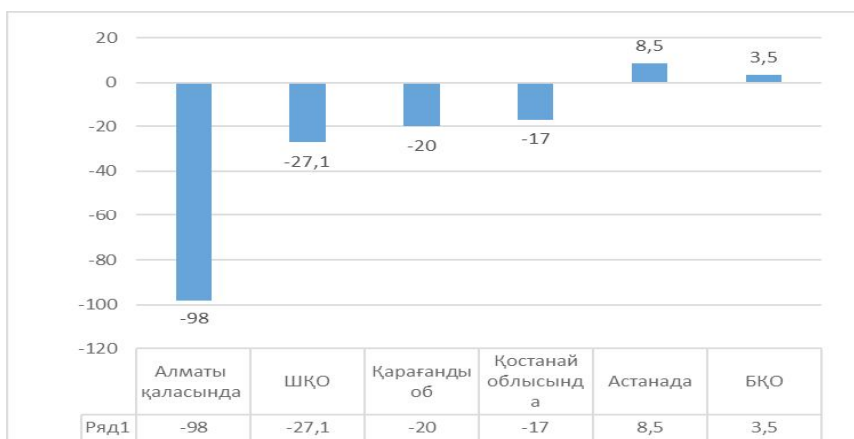
басты рөл мемлекетке тиесілі. Оқытушылар-тізбектегі негізгі буын. Жаңа ұрпақтың қандай болып өсуі оларға байланысты.

ҚР – дағы жоғары білім берудің ең өткір проблемасы – жұмыс берушілердің қажеттіліктеріне байланысты емес студенттердің білім сапасының төмендігі, ал бұл араб елдерінде орын алған жағдайға қауіп төндіреді – «білімді» бірақ жұмыссыз жас халықтың көп саны.

Халықаралық бәсекеге қабілетті білім беру кеңістігіне шығу, шетелдік аккредиттеу агенттіктерінде аккредитациялау дәрежеленген оқытушылардың сабақ өткізуінің жоғары сапасын талап ететіні заңды. Оқытушылардың дәрежеленуін, олардың сапалы даярлығын қамтамасыз ету қолда бар талаптарға сәйкестігіне бағытталған арнайы шараларды іздестіруді талап етеді. Демек, біз бұл мәселені қысқа мерзімде шешу жолдарын әзірлеуіміз қажет.

Он жыл ішінде Қазақстанда студенттер саны 221 мың адамға қысқарды. ҚР ҰЭМ Статистика комитеті мәліметтерді жариялады.

Егер 2007–2008 оқу жылында елдің жоғары оқу орындарында 717 мың студент білім алса, ал қазіргі таңда 496 мың студент білім алуда.

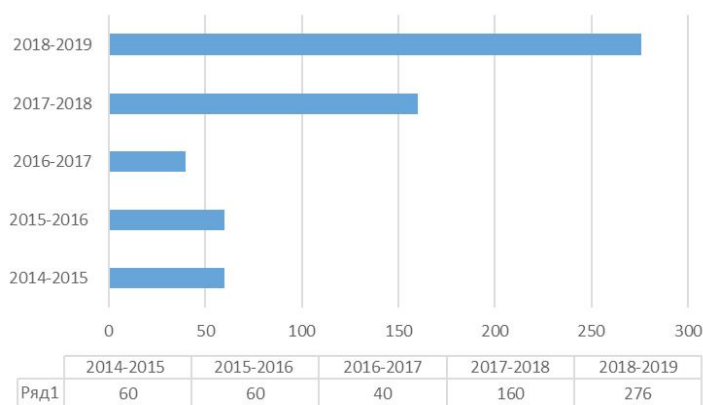
2-сурет. Соңғы он жылдықта студенттер сонының өзгеруі [3]

Сонымен қатар, ЖОО саны 45 бірлікке қысқарды, олардың 23-і Алматыда орналасты. Қазір 122 ЖОО жұмыс істейді [3].

Статистика оларды жоққа шығарады. Мәселен, 2018–2019 оқу жылында Қазақстандағы студенттер саны халықтың жалпы санының 3%-ын ғана құрады, ал АҚШ-та, мысалы, бұл көрсеткіш 6,3%-ды құрады. ЖОО санына келетін болсақ, 2018–2019 оқу жылында бізде 1 млн халыққа шаққанда 7 ЖОО болды. АҚШ-та 1 млн тұрғынға ЖОО-нан екі есе көп келеді.

Кез келген жобаның экономикалық тиімділігі салынған инвестициялардың сомасына байланысты екенін ұмытпаған жөн. Мысалы, білім беруді қаржыландырудың ең жоғары көлемі – Францияда (жалпы ішкі өнімнің 5,5%-ы), білім беруге арналған мұндай мемлекеттік шығындар кезінде Франция Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасының білім беруді дамыту рейтингінде 24-орында. Қазақстан ЖІӨ-ге мемлекеттік шығындардың 3,1%-ын қаржыландыру кезінде жоғарыда көрсетілген рейтингте 39-шы орын көрсеткішімен қатты артта қалып отыр [4].

АКТ саласында мамандар дайындайтын 93 жоғары оқу орындарының 7-сі ғана «Ақпараттық қауіпсіздік жүйесі» мамандығы бойынша мамандар даярлайды. 2015–2016 жылдары көрсетілген жоғары оқу орындарында оқыған 32439 студенттің тек 362-і (1,1%) «ақпараттық қауіпсіздік жүйесі» мамандығы бойынша, оның ішінде 226-ы мемлекеттік тапсырыс бойынша білім алды. 2016 жылы жоғары оқу орындары бітіру 85 түлекті құрады.

3-сурет. Мемлекеттік тапсырыс бойынша «Ақпараттық қауіпсіздік жүйесі» мамандығы бойынша мамандарды саны [5]

Жоғары мектеп алдында тұрған тағы бір міндет-үш тілді дамыту, Интеграция және Болон декларациясының талаптарын арттыру. Болон процесі-индустриялық қоғамның атрибуты, Қазақстанға бәсекеге қабілетті болу үшін жаңа деңгейге – ақпараттық қоғам деңгейіне көшу қажет.

Маманның сапасын тек сарапшылар ғана анықтай алады және олар кәсіби модельді қоя алады, қажетті құзыреттерді анықтай алады. ҚР-сының бірінші Президентінің жолдауында А. Назарбаев бұл процесті жандандырды, оның негіздерінің бірі ұлттық біліктілік шеңберін құру үшін тәуелсіз кәсіби қауымдастықтарды кеңінен шақыру болды.

Университетте оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру тәжірибесі мен зерттеулерін талдау, мемлекеттік стандарттарда қойылған жалпы міндетті, базалық және кәсіби пәндер циклында жұмыс берушілердің қажеттіліктеріне жауап беретін және еңбек нарығында бәсекеге қабілетті маман болатын бітірушіні дайындауға ықпал ететінін куәландырады. Дәл осы арнада мемлекеттік маңызы бар міндеттер жүзеге асырылады – Қазақстанның көптеген ЖОО-дарында оқу жоспарлары мен типтік бағдарламалар жетілдірілуде, олар студенттердің неғұрлым негізді бейінді дайындығы үшін жағдай жасайды. Бұл бағдарламалардың мәні мен мағынасы – таңдау бойынша пәндерді-элективті курстарды енгізу арқылы білім берудің вариативті мазмұны, оларды іске асыру бойынша жоғары мектеп педагогтарына қойылатын талаптардың өсуі. Элективті курстар оқу материалын ұсынуға мүмкіндігі бар оқытушының шығармашылық даралығын арттыруға бағытталған, ғылыми білімнің қазіргі жай-күйімен тығыз байланыста, олар студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытуға бағытталған. Элективті курс ЖОО-дарының сабақтарын ұйымдастыру мен өткізудің жаңа тәсілдерін көрсете отырып, өз позицияларын берік жеңіп алды. Элективті пәндер оқу жоспарларының негізгі үш циклына кіреді және мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарт (МЖМБС) талаптарына сәйкес таңдау бойынша ерекше топ – Студенттердің таңдауы бойынша пәндер құрайды. Университеттік білім берудің вариативтік мазмұнын жүзеге асырудың сөзсіз маңыздылығы еңбек нарығының талаптарын және студенттердің қажеттіліктерін жедел ескеруге, профессорлық-оқытушылық құрамның ғылыми әлеуетін мақсатқа сай пайдалануға мүмкіндік береді.

Алайда, оқытудың нақты тәжірибесін талдау көрсеткендей, бүгінгі күні бұл жұмыс жоғары ғылыми деңгеймен ерекшеленбейді, ал оқытушылар ұсынған элективті курстарды таңдау бойынша курстар тақырыптарының педагогикалық негізділігі мен кәсіби маңызы жоқ. Маңызды себептердің бірі – мамандар-ғалымдар мен практикалар, педагогикалық білімі мен қажетті әдістемелік әзірлемелері жоқ, тек теориялық сипаттағы авторлық бағдарламалар жасайды, немесе тек белгілі бір практикалық дағдыларды меңгерумен байланысты. Жүргізілген талдау университеттік білім берудің вариативтік мазмұнының соншалықты төмен тиімділігі ішкі пәнаралық байланыстардың жоқтығы, олардың бытыраңқылығы болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді [5].

Білім беру қызметтері нарығында бәсекелестіктің шиеленісуі мамандарды даярлау сапасын басқаруға, сондай-ақ жалпы университетті басқаруға жаңа көзқарасты талап етеді. Негізгі бәсекелестік артықшылығы білім беру сапасы болып табылады, оған үздіксіз жаңғырту арқылы ғана қол жеткізуге болады. Білім беру саясатының басымдылығы нарық жағдайында жұмыс істей алатын, жұмыс берушілердің сұраныстары мен талаптарына жауап беретін білікті мамандарды

даярлау болып табылады. Э. Деминга айтқандай, егер өмір сүру олардың басты міндеті болмаса, университеттер өзгермеуге болады [6].

Қазіргі білім беру жүйесі түбегейлі өзгерген әлеуметтік жүйенің қазіргі заманғы талаптарына жауап берме алмайды.

Мәселенің негізгі себептері:

– ғылымнан алшақтығы;

– қоғамның деидеологиясы. Ғылымның мәні- әділ болу, шындықты іздеу, бірақ барлық қоғамға әсер еткен деидеологизация, ең алдымен білім беру жүйесіне үлкен әсер етті. Ешқандай идеялар жоқ, құндылықтар жоқ, біз тек жалаңаш фактілерді зерттейміз;

– студенттерді оқыту нәтижесі еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкес келмеуі. Бұл әрине нәтижесі болып келеді;

– Қазақстандық ЖОО-дарының көбі заманауи ғылыми-зертханалық базасы, инфрақұрылымы жоқ;

– ғылыми-педагогикалық кадрлардың төмен әлеуметтік мәртебесі, сонымен қатар төмен жалақы. Бұл мәселе экономикалық емес, әкімшілік болып келеді.

«Жүйелі» шаралар туралы. Академиялық білімнің ұлттық моделін төрт үздіксіз кезең бойынша бекіту қажет: тегін міндетті, ақылы орта кәсіптік және жалпы жоғары, ақылы жоғары: бакалавриат және магистратура, тегін (ақылы) докторантура. Магистратура ЖОО-да міндетті түрде болуы керек. Соңғы кезең – докторантура-білім алушыға жоғары деңгейге жеткендігі үшін төленеді. Үздіксіз білім берудің мақсаты ғылыми қызметке дайындық.

Келесі мәселе үш тілді дамыту, интеграция және Болон декларациясының талаптарын арттыру. Болон процесі-индустриялық қоғамның белгісі және Қазақстан бәсекеге қабілетті болу үшін жаңа деңгейге – ақпараттық қоғам деңгейіне көшуі тиіс. Нормативтерде жеке адамға таным мен басқарудың Белсенді Шығармашылық субъектісі ретінде талап қою; Қазақстанның жалпы азаматтық ұлтының ұлттық идеясы ретінде жеке ашықтықтың қазақ идеясын насихаттау; құндылықтардың объективті жүйесін насихаттау; еркін құқықтық сананы қалыптастыру қажет; «құзыреттілік» орнына тұлғалық-бағытталған тәсіл әдіснамасын енгізу; танымдық схеманың жедел компонентінің негізі ретінде іргелі теориялық білімді күшейту; әдістемелік, логикалық және әдістемелік талаптармен келісілген оқу пәндерін жаңарту [7].

Ұлттың зияткерлік байлығын тиімді пайдалану университеттік, академиялық және салалық зерттеу құрылымдарының кәсіпкерлік типтегі – инновациялық және зерттеу университеттеріне бірігуі есебінен шешілуі мүмкін. IT білім беру сапасына қойылатын жоғары талаптарды қанағаттандыруға бағытталған мұндай тәсіл IT университетті трансформациялаудың мынадай принциптерін көздейді:

1. Пәнаралық, проблемалық және жобалық-бағдарлы оқыту технологияларын қолдана отырып инновациялық білім беруді дамыту.
2. Академиялық білім беру мен ғылыми зерттеулерді интеграциялау негізінде таңдаулы мамандарды озық даярлау.
3. 1 курстан бастап нақты алдағы қызмет саласына бағытталған практикасына дайындық.
4. Ішкі және сыртқы академиялық ұтқырлықтың аясын кеңейту. Шетелдік мамандарды тұрақты негізде жұмысқа қабылдау.
5. Жетекші профессорлар мен практиктердің, дистанциондық мастер – кластардың, оқу теледидарының, электронды ресурстардың инновациялық ашық кітапханасының, білім алушылар мен оқытушылардың е-портфолиосын құрудың принципті жаңа ресурс базасын құру.
6. Университеттің академиялық базасын кеңейту, іргелі зерттеулер мен инновациялық қызметті дамытуды ынталандыру.
7. Университеттің инновациялық корпоративтік мәдениеті мен оқытушылардың қарқынды дамуын қамтамасыз ететін ішкі бәсекелестік ортаны қалыптастыру.
8. Өзін-өзі басқару мен әкімшілік менеджменттің икемді үйлесімі негізінде университеттің құрылымы мен басқаруын жетілдіру.
9. Университеттің қаржыландыру көздерін әртараптандыру және белсенді «фандрайзинг».
10. Университеттің сыртқы ортамен өзара іс-қимыл инфрақұрылымын дамыту.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жоғары білім берудің барлық жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету – бұл тек жекелеген жоғары оқу орындарының ғана емес, сонымен қатар мемлекеттің де міндеті. Өйткені білім беру – ұлттық қауіпсіздіктің барлық жүйесінің іргетасы. Біздің елімізден басқа білікті бәсекеге қабілетті мамандар кімге қажет? Білім беру саласындағы жаһандық стратегиялық маңызды проблемаларды мемлекет жоғары оқу орындарының меншік нысанына қарамастан бірыңғай бағдарламалар негізінде кешенді түрде шешуі тиіс. Мұндай проблемаларға академиялық ұтқырлықты қамтамасыз ету, ақпараттық ресурстарға қол жеткізу, шетелдік университеттермен стратегиялық әріптестік бағдарламаларына жәрдемдесу, педагогтың жоғары мәртебесін құру, жастарды жоғары оқу орындарына тарту, қызметкерлердің

жеңілдікті тұрғын үйге қол жеткізуі, қызметкерлердің кәсіби дамуы, өмір бойы үздіксіз білім беру және бизнес-білім беру бағдарламаларын құру жатады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Макатов Е.К., Актаева А.О., Кусаинова У.Б., Аусилова Н.М. Социальные сети история и анализ ВЕСТНИК Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева серия технических наук и технологий №1 (126)/2019 60–66 стр.

2 «О проекте Указа Президента Республики Казахстан» Об утверждении государственной программы развития образования и науки в Республике Казахстан на 2016–2019 годы». [Электрон. ресурс] – 2019. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000123/compage>. (дата обращения: 25.08.2019).

3 количество студентов за 10 лет сократилось в 1,4 раза. [Электрон. ресурс] URL: <https://camonitor.kz/31957-kolichestvo-studentov-sokratilos-v-14-raza-za-10-let.html> (дата обращения: 25.08.2019).

4 Жанна Ойшыбаева, Астана, Асылбек Кожаметов: «Необходима новая траектория развития высшего образования в Казахстане» [Электрон.ресурс] URL: https://liter.kz/ru/interview/show/56384-asylbek_kozhahmetov_neobhodima_novaya_traektoriya_razvitiya_vysshego_obrazovaniya_v_kazahstane (дата обращения: 25.08.2019).

5 Мирзахметов М.М. Формирование профессиональных компетенций будущих специалистов в условиях реализации вариативного содержания университетского образования [Электрон. ресурс]: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Туркестан, 2009. – URL: http://www.yesevi.edu.kz/last/dis_sov_ru/pedagogika/.../rtf (дата обращения: 25.08.2019).

6 Деминг Э. Выход из кризиса: новая парадигма управления людьми, системами и процессами /Эдвард Деминг. – М.: Альпина Паблишер, 2011. – 400 с.

7 Нуров К. Высшее образование в Казахстане: цена без качества и знаний [Электрон. ресурс]. – 2011. – URL: <http://www.ipr.kz/kipr/3/1/44> (дата обращения: 25.08.2019).

Е.К. Макатов¹, А.У. Актаева², Р.Н. Иязова³

Проблемы ИТ в сфере высшего образования

^{1,2} Кокшетауский государственный университет им. Уалиханова, г. Кокшетау, Республика Казахстан

³ Евразийский национальный университет им. Л. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Ye.K. Makatov¹, A.U. Aktayeva², R.N. Iyazova³
IT problems in higher education

^{1,2} Sh. Ualikhanov Kokshetau State University
Kokshetau, Republic of Kazakhstan

³ L. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

Аннотация

Рассматриваются состояние современного высшего профессионального образования в Казахстане, основные тенденции его развития, связанные, в первую очередь, с экономическими и политическими аспектами развития общества, с адаптацией системы образования к рыночным отношениям. Показано, что высшее профессиональное образование включается в более широкий контекст социокультурной жизни и воспринимается не только как узкая сфера социальной структуры. Представлено понимание образовательной среды вуза как целостно организованного пространства, обеспечивающего интеграцию собственных ценностей и культурных смыслов с ценностями и культурными смыслами социума. Авторы приходят к выводу, что в современном развитии института высшего образования наблюдается все ускоряющийся процесс накопления противоречий, постепенная перестройка системы образования уже выходит за рамки только института образования и затрагивает фундаментальные основания развития общества.

Ключевые слова: высшее профессиональное образование, образовательная среда, преподаватели.

Summary

The article presents the condition of the modern Higher Professional, main tendencies of its development, primarily connected with economic and political aspects of the society's development, with the adaptation of the educational system to the market relations. It shows that the Higher Professional Education is included into the broader context of socio-cultural life and is not considered to be a narrow sphere of social life any more. The article presents understanding of the educational sphere of the Higher Professional Education as a whole organized field that provides integration of personal values and cultural meanings with values and cultural meanings of the society. The author concludes that in the modern development of the Institution of Higher Education we can see the faster accelerating process of contradictions' accumulation, stage rebuilding of the educational system goes beyond the scope of the Educational Institution and affects fundamental foundations of the development of the society.

Key words: higher professional education, educational environment, teachers

МРНТИ 14.25.09

А.А. Курманов¹

¹ *Институт математики, физики и информатики,
Казахский Национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан
e-mail: almaskurmanov@mail.ru*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТИПОВЫХ УЧЕБНЫХ ПЛАНОВ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ПО ФИЗИКЕ И МАТЕМАТИКЕ

Аннотация

Статья посвящена изучению межпредметных связей физики и математики. В ней рассмотрена роль межпредметных связей в систематизации знаний по предмету и проблемы в их формировании. Важной частью систематизации знаний является планирование. Приведено сравнение типовых учебных программ на предмет учёта хронологических межпредметных связей. За основу взяты типовые учебные программы основного среднего образования общественно-гуманитарного направления по учебным предметам: физика, математика, алгебра, алгебра и начала анализа и геометрия 7–11 классы. В каждой типовой программе приложен долгосрочный план по реализации, в котором темы разбиты по учебным четвертям. Сравнение велось в том числе с учётом материала типовых программ математики 5–6 классов. Указаны отрицательные и положительные стороны типовых программ.

Ключевые слова: межпредметные связи, физика, математика, сравнительный анализ, типовые программы.

ВВЕДЕНИЕ

В практической деятельности по подготовке будущих учителей межпредметные связи устанавливаются, зачастую, без какой-либо системы, без осознания того факта, что перенос знаний, умений и навыков из той дисциплины, где они были сформированы, в другую – может дать результат, отличающийся от предполагаемого. Вместе с тем предполагается, что межпредметные связи могут являться эффективным средством компенсации недостатков предметной системы обучения. В предметной системе обучения искусственное расчленение единого научного знания об окружающем нас мире приводит к формированию узкоспециального, диф-

ференцированного мышления. Осознание этого факта всеми преподавателями педагогических вузов не закончено и в настоящее время. Такое положение связано с тем, что предметная система обучения возникла не стихийно, она явилась порождением исторически сложившейся дифференциации наук, начавшейся в XVI в.

В противовес дифференциации научного знания каждый учебный предмет по своему содержанию, структуре и логике построения знакомит не только с основами одноименной науки, но и целого ряда смежных наук. В статье рассмотрены типовые программы на предмет соответствия межпредметным связям физики с математикой

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Как показал анализ педагогической литературы и передового педагогического опыта, работа по обеспечению применения межпредметных связей в лицеях и вузах не носит системного характера. Следует констатировать, что до сих пор не разработана система осуществления межпредметных связей не только в вышеперечисленных лицеях и вузах, но в частности, и в колледжах. Между тем необходимость такой системы очевидна (как отсутствие любого звена в общей цепи) как показал опыт работы колледжей, применение межпредметных связей повышает качество усвоения систематизированных знаний, умений и навыков. В теории и практике обучения еще не определена основа для выявления межпредметных связей в колледжах, позволяющих придать им определенную профессиональную направленность. Не разработаны принципы, формы, пути и методы установления межпредметных связей, которые позволили бы в оптимальной системе зафиксировать все взаимосвязанные занятия по всем учебным предметам, имеющим профессии. Именно систематическое применение межпредметных связей в трактовке и развитии понятий способствовало бы более широкому использованию студентами знаний, полученных при изучении близких предметов.

Целенаправленная подготовка студентов на занятиях по психолого-педагогическим и методическим дисциплинам, с учетом специальной подготовки профилирующего характера, помогает будущему учителю предметнику всестороннее и глубже знать и понимать вопросы, связанные с межпредметными связями в школе, применять эти знания и соответствующие умения в процессе своей дальнейшей преподавательской деятельности.

Планирование составляет необходимое и существенное звено подготовки будущих учителей к эффективному осуществлению межпредметных связей и является одним из средств их реализации в практике обучения студентов и через

них – обучения школьников. Планирование межпредметных связей целесообразно связывать с их методологическими, образовательными, развивающими, воспитывающими и конструктивными функциями, которые они выполняют.

Сравнительный анализ программ проводился на примере существующих нормативных положений [1,2]. Уже в первой четверти 7 класса указана тема «Скалярные и векторные физические величины», которая в необходимом объеме изучается только в 9 классе. В 6 классе на 3 четверти вводится понятие вектор только как направленный отрезок, при этом нет понятий проекции вектора и элементарных действий с ними. А, как известно, в кинематике важную роль играет правило сложения скоростей, встречаются также задачи на сложение перемещений. В этой же четверти встречается понятие система отсчёта и графика зависимости координаты от времени, что начинают изучать в 8 классе в курсе геометрия и во второй четверти 7 класса. Далее, во второй четверти 7 класса стоит тема «Измерение объема тел правильной и неправильной формы», а для определения объема цилиндра и шара нужно знать соответствующую формулу, которая проходится лишь в 11 классе на 4 четверти геометрии. На 3 четверти 7 класса есть понятие механическая работа, которая тесно связана с вычислением площади фигуры, ограниченной графиком силы от расстояния. А площади треугольника и трапеции проходят лишь на 3 четверти 8 класса геометрии. Подобное нарушение межпредметной связи наблюдается сплошь до 10 класса.

В таблице 1 приведена разбивка по четвертям содержания типовых учебных программ МОН РК от 2017 года по обновленному содержанию. В столбце «Физика» указаны ссылки на темы математики, которые на данный момент учащимися не были пройдены. Тему 7.1 проходят в 7-м классе в 1 четверти. В столбце «Математика» после указания номера учебной четверти индексами а и г обозначены соответственно алгебра и геометрия. Дан краткий список тем, в которых наблюдается хронологическая непоследовательность в нарушении межпредметной связи.

Таблица 1 – Сравнение типовых программ на предмет нарушения межпредметных связей

Физика	Математика
7 класс	
7.1 «Физика – наука о природе». Международная система единиц, скалярные и векторные физические величины (9.1г), 7.1 Механическое движение и его характеристики, система отсчета (8.4г)	9.1г «Векторы на плоскости». Понятие вектора. Сложение векторов. Действия над векторами в координатной форме. 8.4г «Прямоугольная система координат на плоскости». Расстояние между двумя точками. Уравнение прямой.

Физика	Математика
7.1 Графическое представление различных видов механического движения; исследование графика зависимости координаты от времени (7.2а).	7.2а График функции. Линейная функция и её график. Взаимное расположение графиков линейных функций.
7.2 «Плотность». Измерение объема тел правильной и неправильной формы (11.4г)	11.4г Объем цилиндра, шара
7.3 «Давление твердых тел, жидкостей и газов». Механическая работа (8.2г, 8.3г),	8.2г Синус, косинус, тангенс и котангенс острого угла прямоугольного треугольника
7.4 «Энергия». Решение качественных и вычислительных задач (8.1а) Лаб. работа № 10: определение коэффициента полезного действия наклонной плоскости (8.2г)	8.3г Площади квадрата, прямоугольника, параллелограмма, ромба, треугольника, трапеции. 8.1а Свойства арифметического квадратного корня.
8 класс	
8.2 «Основы термодинамики». Практическая работа: решение качественных и вычислительных задач (8.3г)	8.3г Площади квадрата, прямоугольника, параллелограмма, ромба, треугольника, трапеции.
8.4 «Световые явления». Ход стандартных лучей, падающих и отраженных от вогнутого сферического зеркала (10.1г)	10.1г Взаимное расположение прямых и плоскостей в пространстве
9 класс	
9.1 Ускорение, скорость и перемещение при прямолинейном равноускоренном движении (10.3а)	10.3а Производная. Физический и геометрический смысл производной.
9.2 «Основы динамики». Второй закон Ньютона. Решение качественных и вычислительных задач (11.4г)	11.4г Объем призмы, пирамиды и усеченной пирамиды, цилиндра, конуса и усеченного конуса, шара
9.3 «Законы сохранения». Механическая работа (10.4, 11.1а) Колебательное движение, уравнение колебательного движения (10.3а)	10.4г Скалярное произведение векторов 11.1а Первообразная и интеграл. Вычисление площадей плоских фигур и объемов тел вращения с помощью определенного интеграла 10.3а Производные тригонометрических функций
10 класс	
10.1 Кинематика криволинейного движения (10.3а, 11.1а)	10.3а Производная. Физический и геометрический смысл производной.
10.2 Основы термодинамики. Термодинамическая работа (11.1а)	11.1а Первообразная и интеграл. Вычисление площадей плоских фигур и объемов тел вращения с помощью определенного интеграла
10.3 Электрический ток в металлах (11.4г)	11.4г Объем цилиндра, шара

ВЫВОДЫ

Сложившаяся традиция изучать физику в 7–8 классах поверхностно, опираясь лишь на наблюдения, могла бы иметь место, если бы в старших классах не стали исчезать такие темы как Архимедова сила, механическая работа и мощность, соединения проводников, простые механизмы, дисперсия света и другие. Дополнение программы 11 класса такими разделами как «Нанотехнология» и «Космология» в свою очередь вынудило сжать важные темы физики в объёмы, иногда одной трети урока. При этом важную роль проблемы в обучении физике в старших классах общественно-гуманитарного направления играет отсутствие многих тем в соответствующих учебниках [3].

Следует отметить положительные стороны новой типовой программы. В отличие от прежних, в настоящее время в 10–11 классах при изучении тем «Закон электромагнитной индукции», «Механические колебания» и «Электромагнитные волны» учащиеся уже знают понятие производной, это сильно облегчает объяснением тем и расширяет круг решаемых задач. В программах 11 классов нарушений хронологии межпредметных связей не наблюдалось.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Приложения к приказу МОН РК от 27.07.2017 № 352 «Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций»

2 Приложения к приказу МОН РК от 25.10.2017 № 545 «Учебные программы уровня основного среднего образования по обновленному содержанию»

3 Башарулы Р. Физика: учебник для 11 классов общественно-гуманитарного направления общеобразовательных школ / Р. Башарулы, Г.З. Байжасарова, У.К. Токбергенова. – 2-е изд., перераб., доп. – Алматы: Мектеп, 2011. – 240 с.

А.А. Курманов¹

Физика мен математика саласындағы жаңартылған мазмұны бойынша типтік оқу бағдарламалардың салыстырмалы талдауы

¹ Математика, физика және информатика институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

A.A. Kurmanov¹

**Comparative analysis of typical curricula
for updated contents in physics and mathematics**

¹ Institute of mathematics, physics and informatics,
Abai kazakh national pedagogical university
Almaty, Republic of Kazakhstan

Андатпа

Бұл мақала физика мен математиканың пәнаралық байланыстарын зерттеуге арналған. Физика пәні бойынша білімдерді жүйелеу үшін пәнаралық байланыстардың рөлі мен оларды қалыптастырудағы мәселелері қарастырады. Білімді жүйелеудің маңызды бөлігі жоспарлау болып табылады. Хронологиялық пәнаралық байланыстарды бақылау үшін типтік оқу бағдарламалардың салыстыруы келтірілген. Әлеуметтік-гуманитарлық бағыттағы 7–11 сыныптары физика, математика, алгебра, алгебра және анализ бастамалары мен геометрия пәндері орта білімнің типтік оқу бағдарламалары негізі болып алынған. Типтік бағдарламадағы тақырыптары ұзақ мерзімді жоспарларына сәйкес әр академиялық тоқсандарға бөлінген. Салыстыру 5–6 сыныптардың математика бойынша типтік бағдарламаларының материалдарын ескере отырып жүргізілді. Типтік бағдарламалардың теріс және оң жақтары көрсетілген.

Тірек сөздер: пәнаралық байланыс, физика, математика, салыстырмалы талдау, типтік бағдарламалар.

Summary

The article is devoted to the study of intersubject communications of physics and mathematics. It examines the role of intersubject communications in the systematization of knowledge on the subject and problems in their formation. An important part of systematizing knowledge is planning. It is given a comparison of typical curricula for the consideration of chronological intersubject communications. It is based on the typical curricula of the basic secondary education of the social and humanitarian direction in the subjects: physics, mathematics, algebra, algebra and the beginning of analysis and geometry of grades 7–11. Each typical curricula has a long-term implementation plan, in which the topics are divided into academic quarters. Comparison was carried out including taking into account the material of typical mathematics programs of grades 5–6. The negative and positive sides of typical programs are indicated.

Keywords: interdisciplinary communications, physics, mathematics, comparative analysis, typical curricula.

МРНТИ 16.01.45

R.B. Tazhmukhanova¹

*¹ Faculty of Philology,
Kazakh National Women's Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan
email: tazhmukhanova@bk.ru*

DEVELOPMENT OF SPEAKING SKILLS OF STUDENTS
WITH HELP OF COMMUNICATIVE APPROACHES
IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Summary

The article considers the question of helping the communicative approach to the development of speech skills in students. Interactive forms of teaching are revealed, their role in the formation of communication skills, ways of using interactive forms in the process of teaching English. The achievement of the goal is facilitated by the analysis of psychological, pedagogical, methodical literature and observation. The author reveals the features of using the communicative method, gives examples of the use of various forms of teaching in the English lesson. These methods of teaching foreign languages contribute to: the formation of interest in learning a foreign language and a general interest in learning; gaining communicative experience; the development of creative thinking and skills in working with information; developing team work skills.

Key words: communicative approach, speaking skills, foreign language, modern methods, interactive classes.

INTRODUCTION

At the present stage of development of our country and forming the relationship with others, our teaching system is going through favorable conditions for learning foreign languages and for the productive use in communication. Successful knowledge of foreign languages gives to students new features such as superb continue studying abroad, strengthening international relations.

As is well known, the problem of the formation of communicative competence in the studied language is one of the main goals of teaching a foreign language in a language university. It should be noted that in the vast majority of cases, communication training is reduced to focusing on the formation of speaking skills. According to the main provisions of the communicative approach, the formation of speaking skills should be integrated into

the overall process of teaching a foreign language and should have the ultimate goal of developing the ability to use the language being studied for communicative purposes [1].

This also necessary to take into account the realities in which language learning and learning takes place. In the context of teaching English to students, the process of learning the language in general, and colloquial speech, in particular, should be built with an indispensable consideration of the differences that exist between the studied foreign language and the native language of the students, not only at the systemic, but also at the normative level.

One of the main purposes of teaching a foreign language in a language university is to develop students' communicative competence in the language being studied. As is well known, the main components of communicative competence are: grammatical or linguistic competence, discursive competence, sociocultural competence and strategic competence. Communicative language training involves the formation and development of speaking, listening, reading and writing skills. However, it should be noted that in most cases, communication training is reduced to focusing attention on the formation of speaking skills.

MAIN PART

According to the main provisions of the communicative approach, the formation of speaking skills should be integrated into the general process of language learning and have the ultimate goal of developing the ability to use this language for communicative purposes. Accordingly, the formation of speaking skills in the studied foreign language among students studying the language for professional purposes should help to build confidence, desire and ability to use their linguistic resources, not only correctly, but also adequately to the goals of communication. Taking into account what is known about the nature of language learning and the peculiarities of the formation of students' speaking skills, it is necessary to set real, clear and achievable goals at each stage of language learning. It is also necessary to take into account the realities in which a foreign language is taught and studied. So, in the conditions of teaching English to students, the process of learning the language as a whole, and speaking, in particular, should be built with an indispensable consideration of the differences that exist between the studied foreign language and the native language of students not only in the systemic, but also in regulatory level [2].

The concentration of students' attention on the features of the use of the language by its native speakers in the process of colloquial speech significantly contributes to the prevention of potential difficulties and their overcoming. Learning colloquial speech

in a foreign language primarily involves the formation of learners' ability to combine individual sentences in the process of coherent speech in such a way that they form a single semantic whole. It should be noted that the ultimate goal of teaching a foreign language in the context of globalization, regardless of the context in which the language is learned and studied, is to master the language as a means of verbal communication.

Successful language exercise communication remains a pressing issue and requires implementation in educational process of new productive methods, forms learning. Active implementation of interactive forms in the learning process is quite promising in the practice of training foreign languages. Use of such forms and teaching methods has become quite common and cause this was a mismatch between the level possession of communicative norms and real communication process.

Choosing the forms and methods of training, allowing students to reveal their creativity, the teacher opens new opportunities for them. It's very important to consider all factors including psychological, as students overcome a certain psychological barrier, learn to communicate, interact in a foreign language environment. Communicative learning implying the use of such effective forms as interactive requires the teacher to create situations active interaction in the lesson.

The educational process is organized in a way where a teacher and students are equally involved in the process, actively interact with each other. All become active participants of pedagogical process. Interactive Learning Forms foreign languages foster development communicative skills work as a team, listen to opinions others, defend their point of view. At the process of using interactive forms learning activates the learning activities of students, a general interest in learning and motivation to learn a foreign language. During specially created learning and speech situations, the teacher and students have the ability to freely express their opinions, speak the target language. Students finding themselves in real conditions communication requiring speech interactions, practice foreign language speech. Learning process this way becomes emotionally saturated memorable for students that important when learning a foreign language [3].

All native speakers, to one degree or another, know the rules and are familiar with the rules governing speech activity in that language. The vast majority of people who naturally speak English observe these rules in the process of verbal communication. It should be borne in mind that often native speakers cannot spell out the rules, but they can accurately determine which sentences are unacceptable. In the context of communicative language teaching, it is this level of "knowledge" that should become the main goal of mastering foreign languages. On the whole, the whole process of teaching a foreign language, in our case English, should be built taking into account the interests and needs of students, their age, intellectual and educational level. Learning any language to a

certain extent means mastering knowledge of how and when a person speaks to someone and about what” [4].

According to Savignon the study of a language as a means of communication, along with the assimilation of linguistic knowledge, involves the assimilation of knowledge related to the choice of speech structures, and lexical units that are most relevant to social situations in which hypothetically students who learn the language for professional purposes may end up. According to a prominent researcher of the problem of communicative language teaching S. Sauvignon, a combination of these two types of knowledge can be defined as communicative competence”. Sandra J. Savignon is a Professor of Speech Communicaton and Director of the Graduate Program in English as a second language at the Pennsylvania State University. Committee of examiners for the educational testing service and has been a consultant on language testing to various state and national commissions [5].

The functional learning of colloquial speech in one or another language certainly involves the formation of the following skills in students:

- Greet, say goodbye, invite, accept;
- congratulate, compliment;
- interrupt the speaker's speech;
- to make a request;
- express their own opinion on any occasion;
- criticize;
- disagree;
- advise, recommend
- handle the demand;
- show sympathy;
- ask questions in order to obtain information;
- apologize.

We all know that the process of mastering speaking skills in a foreign language is gradual and slow, since language learners, including students studying the language for professional purposes, as a rule, do not have the ability to communicate directly with native speakers of that language, or, if there are any, these possibilities are extremely limited and cannot ensure the formation of adequate speaking skills in the language being studied by students. One of the necessary indicators of the ability to conduct a conversation in a foreign language is the ability to evaluate how adequately the other participants in communication perceive his speech.

A very important condition for the success of the process of verbal speech communication is the ability to clarify this or that information, the ability to compete in one way or another with the imperfection of their linguistic knowledge or speech

capabilities. The lack of sufficient time to think about what they would like to say implies the ability to spontaneously respond in accordance with the circumstances in which speech communication occurs in the language being studied. The integral components of real speech communication are fluctuations, indecision, attempts to gain time to select the right words and phrases necessary for the implementation of the speech intention of the communication participant, change the direction of the conversation, reorganize the language material, retell. Accordingly, their appearance in attempts at verbal communication in a foreign language undertaken by a student of a language is inevitable [6].

Teaching foreign speech is a psychological process from the psychological point of view, a complex process consisting of teaching foreign language material (means of communication) and learning the activities of communication. The process of learning the language in general and colloquial speech in the language being studied, in particular, should be built with the indispensable consideration of the fact that motivation is the basis of all types of speech activity. The content of the linguistic and speech material should serve as an incentive and cause students to need verbal communication [7]. Researchers note that one of the factors that impede and significantly complicate the process of teaching a foreign language is the interfering effect of the native, in our case, Kazakh or Russian language on the newly acquired foreign (English) language. Interference in the most negative way affects the process of formation of speaking skills in English of students.

Communicative learning is built in such a way that all its content and organization are permeated with novelty. Novelty prescribes the use of texts and exercises that contain something new for students, refusal to repeatedly read the same text and exercises with the same task, the variability of texts of different contents, but built on the same material. Thus, the novelty ensures the rejection of arbitrary memorization, develops speech production, heuristic and productive speech skills of students, arouses interest in learning activities. The principle of novelty concerns the content and form of speech utterance, the methods and tasks of instruction, and the content of instruction. Consider the place this principle occupies in our study. The product of the principle of novelty is an interest in learning. The novelty of the material, both in form and in content, contributes to the emergence of interest. The principle of novelty also determines the non-standard organization of the educational process and the diversity of work methods. Novelty as a phenomenon also applies to teaching methods, learning conditions and learning content (material).

The following aspects of novelty should be identified:

a) the novelty of the conditions for the formation and development of speech skills and abilities: the constant change of speech tasks, the transformation of speech patterns, the variability of phrases, components, etc.; b) the novelty of the content or manuals (the novelty of the content should be at such a level that students feel an urgent need to read

a text or textbook); c) the novelty of other aspects of the learning process, namely: the novelty of the forms of lessons, their types, the novelty of techniques and types of work, the novelty of organizational forms.

So, in the Financial Lyceum located in England, where teachers began to work with a new generation of study guides – The New Cambridge English Course, Family Album, English Grammar in Use by R. Murphy – this novelty is very significant and noticeable, because the content of the tutorials, their illustrativeness and informational content arouse constant interest of students in learning a foreign language.

CONCLUSION

Summarizing the foregoing, it should be noted that for all its complexity, the problem of teaching students in English spoken language is quite possible. A very important factor contributing to the teaching of adequate oral and speech activities in a foreign language is the creation of an environment that provokes students' speech activity and promotes the involvement of students in the process of speech communication as its active participants. It is necessary to develop speaking skills in the target language in a purposeful, phased, gradual manner, always taking into account the differences that exist between the rules governing spoken language in the target language and the relevant standards that exist in the native language of students.

The effectiveness of interactive forms learning of foreign languages is that students in the process of such learning are as active as possible, i.e. they are included in the search for information. Choosing the specific interactive form students overcome the psychological barrier communicating with each other, learn to transfer learning experience gained in real language environment. In the process of applying interactive forms of learning between participants in communication relationship, there is a need for communication [8]. Such a relationship is a communication of individualities. It is need for genuine communication, which provides in turn communicative motivation. Interactive way of communication (interaction based on any activities other than educational) contributes communication skills development students. So interactive forms learning foreign languages contribute to: the formation of interest in learning a foreign language and general interest in learning; acquisition of communicative experience; development creative thinking and working skills with information; developing work skills in group (ability to lead a discussion, defend the point of view, ask questions).

REFERENCES

- 1 David Riddell Teach English As Foreign Language, 2012, p. 140.
- 2 Active and interactive teaching methods [Electronic resource]. Mode of access: <http://festival.1september.ru/articles/512797/>
- 3 Autin, John L. 1962. How to do Things with Words. Cambridge. M.A.: Harvard University Press, p. 68–70.
- 4 Kashlev S.S. Tekhnologiya interaktivnogo obucheniya [Interactive learning technology]. Minsk, Belorussky Verasen Publ., 2005. 176 p. (In Russian), p. 133–140.
5. Savignon (1983). Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. Reading, Mass & Addison-Wesley., p. 10–25.
- 6 Leontyev A.L. Psychological features of mastering a foreign language. Book: International Conference prop.rus.yaz. or T. (Abstracts of reports and speeches). Moscow, 1989, p. 155 (In Russian).
- 7 Kumari A.V. (2016). Methods of Teaching English. Guntur: New Era Publications., p. 132.
- 8 Suchdeva M.S. (2018). A New Approach to Teaching of English in India. Ludhiana: Tandon Publications., p. 70.

Р.Б. Тажмұханова¹

**Шетел тілін оқытуда коммуникативтік тәсілдер арқылы
студенттердің сөйлеу дағдысын қалыптастыру**

¹Филология факультеті,
Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы.

Р.Б. Тажмұханова¹

**Формирование речевых навыков у студентов посредством
коммуникативных подходов в обучении иностранному языку**

¹Филологический факультет,
Казахский национальный женский педагогический университет,
Алматы, Республика Казахстан.

Андатпа

Бұл мақалада студенттердің сөйлеу дағдысын дамытуға коммуникативті тәсілдің көмектесу туралы мәселе қарастырылады. Оқытудың интерактивті формалары, олардың қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудағы рөлі, ағылшын тілін оқыту процесінде интерактивті формаларды қолдану туралы ақпарат берілген. Мақсатқа жетуге психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттер мен бақылаулар талдау қолданған. Автор коммуникативті әдісті қолданудың ерекше-

ліктерін ашады, ағылшын тілі сабағында оқытудың әр түрлі формаларын қолдану мысалдарын келтіреді. Шет тілдерін оқытудың көрсетілген әдістері: шет тілін үйренуге деген қызығушылық пен жалпы қызығушылықты қалыптастыруға; коммуникативті тәжірибе жинау; ақпаратпен жұмыс жасауда шығармашылық ойлау мен дағдыны дамыту; топта жұмыс істеу дағдыларын дамыту.

Тірек сөздер: коммуникативті тәсіл, сөйлеу дағдылары, шет тілі, заманауи әдістер, интерактивті сабақтар.

Аннотация

В статье рассматривается вопрос о помощи коммуникативного подхода в развитие речевых навыков у студентов. Раскрываются интерактивные формы обучения, их роль в формировании коммуникативных навыков, способы применения интерактивных форм в процессе обучения английскому языку. Достижению цели способствуют анализ психолого-педагогической, методической литературы и наблюдение. Автор раскрывает особенности использования коммуникативного метода, приводит примеры использования на уроке английского языка различных форм обучения. Данные методы обучения иностранным языкам способствуют: формированию интереса к изучению иностранного языка и общего интереса к учебе; приобретению коммуникативного опыта; развитию творческого мышления и навыков работы с информацией; развитию навыков работы в группе.

Ключевые слова: коммуникативный подход, речевые навыки, иностранный язык, современные методы, интерактивные занятия.

МРНТИ 17.82.90

Н.С. Балтабаева¹, Л.М. Әділбекова¹

*¹ Қазақ филологиясы және әлем тілдері факультеті,
Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: balnargiza@mail.ru*

ТАЛАПТАН АХМЕТЖАННЫҢ «ТОЗАҚ ОТЫ» ПОВЕСІНДЕГІ ӘДЕБИ ОБРАЗДАР ЖҮЙЕСІ

Аңдатпа

Талаптан Ахметжан – қазақ әдебиетіндегі өз қолтаңбасын қалдырған қаламгерлердің бірі. Жазушы туындыларында ар-ұят, адамгершілік, намыс, адалдық сынды адам бойындағы жақсы қасиеттерді дәріптеп, жат қылықтардың зияны жайлы оқиғалар баяндалған. Сонымен қатар, шығармалардағы Барақ баба және Қойлыбайдың

қобызы жайлы аңыздарды кездестіреміз. Қаламгердің шығармаларынан діни сарындар мен мифологиялық құбылыстарды да кезіктіруге болады.

Талаптан Ахметжан шығармаларының басым бөлігі – адамгершілік, ар – ұят тұрғысынан болғанымен, шығармалар тарихи шындыққа толы болып келеді. Тарихи шындықты айқын көрсете бейнелейтін ол – кейіпкерлер. Шығармадағы кейіпкерлердің характері, іс-әрекеттері арқылы әдеби образдар жүйесі қалыптасады. «Тозақ оты» повесіндегі әдеби образдар жүйесін анықтай отырып, сипаттама береміз.

Тірек сөздер: Кейіпкер, адамгершілік, әдеби образ, характер, әңгіме

КІРІСПЕ

Талаптан Ахметжан өзі өмір сүрген дәуір талап еткен бірқатар маңызды мәселелерге өзінше жауап беруге әрекет жасаған. Автор өзінің дидактикалық сарында жазылған шығармасында мораль, этика, әдептілік, тәлім-тәрбие туралы өсиет-ғибрат сөздер айтады. Қоғамдағы адамдардың өзара қарым-қатынас, сөйлесуі, сыйласуы, әсіресе тіл әдептілігі егжей-тегжейлі сөз болады. Жазушы жалқаулықты, әдепсіздікті, дөрекілікті, жылпостықты т.б. жаман мінез құлықтарды өлтіре сынайды.

Қаламгер шығармаларында дүниені түйсінуге, түсінуге арқылы адамның өзіне өзінің, сыртқы дүниеге қарым – қатынасы кездеседі, адам баласының дүниеге көзқарасын аңғартады. Мәселен, шығармаларының басым бөлігі дүниені діни тұрғысынан қарастырады. Адам баласының жаратылуы, өмірдің алдамшы, жалған екенін аңғартатын образдардың жасалуы, сонымен қатар о дүниенің бар екенін адам баласының есіне салуы. Сондай сюжеттер негізінде шығармалардан діни және мифологиялық құбылыстарды кездестіруімізге болады.

Әдебиет – сөз өнері, әлеуметтік мәні бар шығармалар жиынтығы. Әдебиеттің суреттейтіні ол – адам. Адамды жалпылай емес, нақты, тұлға (образ) ретінде даралап көрсетеді. Адам қай уақытта болмасын бір ортада өмір сүреді, еңбек етеді, сол ортада өзін жан – жақты танытады, көрсетеді. Адам бейнесін жасауда жеке бір адамға тән мінез – құлықты да, көпке ортақ жақсы – жаман қасиеттерді де пайдалана отырып, шығармаға тән кейіпкер тұлғасын көрсетеді.

Әдеби қаһарман – көркем шығармадағы адам бейнесі. Әдеби қаһарман, кейіпкер, образ, персонаж, тұлға, тип, көркем бейне деп те атала береді. Шығармадағы өмір тіршілігі суреттелген кез келген адамның тұлғасын толыққанды әдеби санатына қосу қиын. Әдеби қаһарман жеке адамға тән жақсылы – жаманды мінезімен, іс-әрекетімен, ой-толғамымен мейлінше нақтылы дараланып, бейнеленген көркем тұлға. Әдеби қаһарманның ең жоғары, жан-жақты шебер мүсінделген

түрі – типі. Әдеби қаһарман жеке адамға, сондай-ақ белгілі бір таптың, топтың, өкіліне тән күрделі болмыс – бітімін, жалқылық әрі жалпылық қырларымен үздік көрінуі (Хлестаков, Мелехов, Абай Құнанбаев, Еламан т.б.) – таланттың ғана еншісі. Әр кездегі қоғамның, таптың мақсат – мұратына, эстетик, ұғым – түсінігіне сәйкес әдеби қаһарманның түрлішетипі болғандығы мәлім. Ауыз әдебиетіндегі Ер Төстік, Алпамыс, Қобыландылар халықтың асқақ арман – қиялының, ал Қыз Жібек нәзік талғамының жемісі болып табылады [1, 91–92 б].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Әдеби шығарманы оқи отырып, шығармада суреттелетін өмір шындығын, қоғамда болып жатқан өзгерістерді сол туындыдағы кейіпкерлердің образынан, болмысы мен мінез – құлқынан аңғарсақ болады. Кейіпкер характерлері жайында белгілі ғалым Серік Мақпыров былай дейді: «Жазушы міне осындай сан түрлі адам характерлерін, мінез стихиясын, олардың бір – бірімен қарым – қатынасын, тартыстарын бейнелеу арқылы адам жаратылысының жұмбақ һәм күрделі қырлары мен сырларына жіті зерттеушілік көзбен үңіліп, адамгершілік, жан жомарттығы деген не немесе дүлей озбырлық, әйтпесе тоңмойын топастық немесе сатқындық неден туындайды, бұндай ұнамды, ұнамсыз сипаттар неден бастау алады, олардың төркіні неде деген секілді тағы да басқа адамзатты сан ғасырлар бойы толғанып келе жатқан этикалық – эстетикалық, философиялық мәңгілік сауалдарға жауап іздейді» [2, 34 б.].

Жазушының кәмпеске, күштеп ұжымдастырудың салдарынан халқымыздың 1928–33 жылдары басынан өткерген ашаршылық жайында, тарихи тақырыпта жазған үздік туындысы – «Тозақ оты» повесі. 1929–1930 жылдардағы колхоз-құрылғысы күштеп, зорлықпен жүргізілді. Колхоз құрылысының алапатында аудан халқы малын бір ортақ қазанға бергісі келмеді. Берместің қамымен малға қанды қасап жүргізілді. Атап айтқанда: ірі қаралардың артынан қолағаш жүгіртіп, іш құрылысын талқандау немесе тілін буып тастау. Не оттай алмаған, не су іше алмаған Зеңгі баба тұқымы өз иелерінің қолынан пышаққа ілініп жатты. Қой мен жылқыны қанша сойғанымен, оның санын азайту қиын болғандықтан, әрі десе «обал» деген сөзден қорыққан қазақ баласыосы аруақтаған түліктерінен тапа-тал түсте айырылып қалды. Облыстан, ауданнан қару асынып, келген уәкілдер елдің «ұлтанқұлдарын» жиып, бүкіл ауылдың малдарын белгіленген орталықтарға жинады. Бұл жиналған малға қора-жай, жанашыр малшы, бас – көз болар есеп жүргізген ешкім болмады. Колхоз болып ұйымдасқан қазақ ауылдарының малы ұстағанының қолында, тістегенінің аузында кетті [3, 10 б.].

Суреттеліп отырған дәуірдің басты шындығы сол дәуірде өмір сүрген адамдардың тарихи ақиқат наным сенімдерімен, әдеп-ғұрыптарымен тығыз байланыста ашылады. Соған орай этнографиялық ақиқат деректер әдеби шығармадағы тарихи өткен дәуір тынысына, сондай-ақ сол тарихи өткен дәуірде өмір сүрген адамдардың мінез-құлқына тарихи нақты, шынайы сипат. Туындыдағы ата-бабалардан қалған асыл қасиеттер де бізге осы мәңгілік ұлы мақсаттармен биіктен көрінеді.

Бұл шығармада халықтың басына түскен ауыртпашылықтар, саяси олқылықтар ғана бейнеленіп қоймай, қазақтың бойына сіңген төзімділік, сабырлығы, шыншылдығы да сөз болған. Сонымен қатар, шығармадан кейіпкерлердің ойлары мен іс-қимылдары, сөздері арқылы халқымызға тән мінез – құлықты көре аламыз.

Қаламгер «Тозақ оты» атты повесінде қазақ халқының басынан өткерген барлық азабы мен күйігі, қасіреті шынайы баяндалған. Голощекиннің шаш ал десе, бас алатын қызметкерлері салықты салған үстіне салып, қазақты қынадай қырып салғаны бір ғана ауыл, бірнеше қазақ отбасының тартқан қасіреті баяндалады. Ел басына орнаған қиындыққа тек билік басындағылар ғана емес, кеше ғана қарапайым халықтың қасында жүрген, бір табақтан ас, бір ыдыстан су ішкен, бір – екі жыл орысша білім алғанын бұлдап, туған халқын ауыр азапқа душар еткен Сабалақ сынды оқыған самақтар мен жағымпаздар да кінәлі еді. Повестегі Сабалақ – кеңес өкіметінің қолшоқпары, сол кезеңдегі өзін саяси биліктің серісі ретінде сезініп, белсенді ел басқарғандардың бейнесін білдіреді. «Орақ басталғалы Сабалақ аттан түскен жоқ. Есік пен төрдей шұбар бестісін желдіртіп қырман мен егін басын шаңдатты да жүрді. Ауылда емшектегі бала, кәрі – құртаң, ауру – сырқаудан басқа бір пенде қалмады. Бәрін бір шыбықпен айдап егінге қуды. Көзімді тайдырып әкетсем түк көрмеген бейшаралар дорба – дорба қып үйлеріне дән тасиды деп қорықты. Колхозшыларға да сенбеді. Кешке ауылға қайтқан орақшылардың қойны-қонышын тінтті, балалардың сусын құятын торсықтарын, құрт-ірімшік салып әкелген қоржындарын ақтарды...» [4, 167 б.].

Қазақ прозасында тоталитарлық дәуір кезеңінде жабық болып келген тақырыптардың бірі – халқымыз 1928–1933 жылдары бастан кешірген солақай саясат, күштеп ұжымдастыру, ашаршалық тақырыбы. Бұл кезеңнің ащы шындығы ұзақ жылдар бойы бүркемеленіп келгені, ашық жазылып, айтылмағаны белгілі. Қаламгерлер қауымына бұл ауыр зұлматтың бар шындығын толықтай ашып жазуына еш мүмкіндік болмады. Айтар ойын тұспалдап, астарлап жеткізуге мәжбүр болды. Бұл жөнінде зерттеуші Н. Ақыш былай деп ой түйеді: «Алайда мемлекеттік деңгейде осындай тыйымға қарамастан, Кеңес дәуіріндегі қазақ жазушылары да жиырмасыншы-отызыншы жылдардың оқиғалары жайында айтқанда, оның адам

айтқысыз ауыр салдарына тұспалдап болса да қалам тартқанын байқауға болады екен» [4, 142 б.].

Ұлттық характерге тән жағдайларды туындыдағы Ысқақтың сөздерінен байқасақ болады. Онда Ысқақ әділдікті жақтаған, шыншыл, шымыр, сөзге шешен, кішіге қамқор, үлгі бола алатындай азамат ретінде көрсетілген

«Әй, сабалақ, тіліңді тартып сөйле. «Жаман атқа жал бітсе жанына торсық байлатпас» деуші еді, Шұбарды тақымына басқалы кісі танудан қалған екенсің. Байқа таптап кетпе, мұнда да ел бар» [4, 168].

Ысқақ Сабалаққа ескерту жасап, өзінің қолындағы билігін асыра пайдаланбауын, қолында билік болмағанға дейін қарапайым жұмысшының бірі болғанын меңзеп, ескерту жасауы болса да, Ысқақтың шыншыл, сөздің турасын айтып, жағымпаздықты жаны сүймейтін қасиеттерін көрсетеді.

Сабалақ – кеңес өкіметінің қолшоқпары, сол кезеңдегі өзін саяси биліктің серісі ретінде сезініп, қарапайым халыққа қысым көрсететін жағымсыз кейіпкер. Сол себепті, халықтың көпшілігі жақтыра қоймайтын. Ал шығармада Ысқақтың характерін өзінің ойындағысын айтуы негізінде байқаймыз. Ондай қасиетті де ұлттық характерге жатқызсақ болады. Себебі, тарихымызға үнілсек қазақ халқының бойына біткен ерекше бір қасиет ол – шыншылдық болып табылады.

«Жібер, Байсал, былай тұр жолдан! Тойынайын деген екен иттің ғана күшігі, жұдырықтай балаға қамшы сілтейді тағы. Әй, көрінде өкіргірі, хайуан!» [4, 169].

«Мүбәрәк – ау қалай ғана күйінбейсің, ел ішіндегі лаңы аздай-ақ енді сәбиге қамшы сілтеуін қарашы! Көзің шыққыр неге ғана көрмейді, үйіндегі шиеттей екі інісі мен ауру шешесіне тасып жүр ғой бұл байғұс, аштан өлтіре ме енді. Бір уыс бидайлық еңбегі сіңбеді ме, құдайшылығын өзің айтшы!»

Ысқақ әділдікті жақтап, адал еңбегінің ақысы ретінде бір уыс бидайды алған жұдырықтай қара ұлға қамшы сілтемек болғаны үшін Сабалақтың сазайын тартқызбақ болған еді. Яғни, Ысқақтың бойындағы әлсіздерді жақтауы, жанашырлық танытуы да ұлттымызға сіңген қасиеттің бірі десек болады.

«– Онда сүйек шығарамыз ба? Жаназа шығарар да кісі жоқ...

Өзім білген аятымды оқып бір Құдайға тапсырамыз енді...

Аққайша ақ киіз бен оюлы сырмақ алып шықты.

Зейнелхан темір күрекпен ағаш шаншылған тұстан едәуір қазған кезде қар астынан киізге оралған балалардың денесі көрінді. Шал-кемпір мелшиді де қалды. Жылай-жылай көз жасы суалып қалғандай. Мүбәрәктің таяққа сүйенген қолдары қалтырағандай болды. Аққайша: «Құлындарым–ау...» – деп ақырын ғана ернін жыбырлатты.

Зейнелхан құрым киізді сырмақтың үстіне салып, байлауын шешті. Қатар жатқан екі баланың сүйегі де ағаштай болып қатып қалыпты. Көкпеңбек. Көздері

зындандай шүңірейіп ішіне түсіп кеткен. Бет сүйектері адырайып–адырайып көрініп тұр.

Тізерлеген күйі жылжып келіп сіресіп жатқан мұз денелерге тқне түскен Аққайшаны Зейнелхан қолтығынан демей берді.

– Құлындарым-ау... – дей береді күбірлеп. Көзінен бір тамшы жас шықпады.

Мүбәрәк сүйектердің бетін ақ киіздің шетімен бүркей бере тізерлеп отырды. Дауысы жер астынан шыққандай болып, қалтырап аят оқыды» [4, 223 б.].

Бұл уақытта осындай іс-әрекеттен бүкіл қазақ халқы Сталиннің геноцидтік зұлмат аштығынан қырылуда еді.

– Сол бір жылдары аштан өлудің үш түрі болды, – дейді Момынқұл қария:

1. Үйінен шыға алмай «жүріп кету». Оны ыстық мезгіл уақытында бұзылған мәйітін иісінен сезіп, көму немесе әл-қуаты бар адамдардың «пәленше көрінбейді» деп, үйіне іздеп барып, үстінен түсуі;

2. Ауыл ішіндегі үйлерден қайыр сұрап жүріп, көшеде қылжиып қалуы;

3. Аштықтан әбден жүдеген, әлі ептеп күш-қуаты бар адамның жандалбасамен «бір жердегі жекжатыма барсам, аман қалармын» деген үмітпен үйден шығып, жолда жан тапсыруы [5, 141–142 бб.].

«Ағатай үйдегі кішкентай інім жылаған соң... бүгін бір – ақ уыс... Кішкене ғой, айтсам ұқпайды... апам да ауру...» [4, 168].

Қаршадай ғана кішкентай ұлдың үйдегі ауру анасы мен аш құрсақ жатқан інісіне қамқорлық танытып, асырап бағып жүрген ұлдың бойынан ізгілікті, қамқорлықты, өзінің жасына қарамай жұмыс жасауы, қиыншылықтарға қарсы тұруын және еңбегіне жарасар ақысын алуын білдіреді.

«Әй, заржақ, қоясың ба, жоқ па?! – деді Мүбәрәк шаңқ етіп, – Тілдеме Құдайды, имансыз! Қыршыннан қиылып жатқан жалғыз сенің балаң ба, бір түйір дөнге зар боп отырған жалғыз сен бе?! Бұл көпке келген зобалаң. Сендей көркеуде имансыздар тәубасына түссін деп Алла Тағаланың жіберіп отырғаны деп біл! Құдайды ұмыттыңдар! Адамшылықтан аздыңдар! Қайырым – мейірімнен жұрдай болдыңдар! Бір-бірінді қасқырдай талайсыңдар, жыландай шағасыңдар. Сайтанға айналып барасыңдар. Ауыздарыңнан біссімиллеларың түсті. Кеуделеріңе нан пісті! Кепиет атты сендерді!»

«Балаңды жұтқан Құдай емес, Сабалақ! Малды қырған Сабалақ, жанды қырған Сабалақ! Бар, шұқы көзін! Жерге тық. Аспандағы Құдайды тілдеуге шеберсіңдер, қастарыңдағы тажалға қарсы келуге қорқасыңдар! Ортаға мал жиғызған Құдай ма? Ортаға дән төккізген Құдай ма?Неге тілдейсің Құдайды, жүзіқара!» [4, 190].

Шығармадағы Мүбәрәктің мінез – құлқы жоғарыда келтірілген үзіндіде көрінеді. Мүбәрәк көпке келген зобалаңды адамдардың бойындағы жаман қасиет-

тің салдарынан, қанағатшылық, шүкіршілік, адамгершілік қасиеттің жоқтығының салдарынан Алла тағаланың сынағы ретінде деп ұғынады. Әйеліне басу айтып, солақай саясаттың салдарынан ел басына күн туғанын және де Құдайды бекер тілдеп, күнәға батқанша, Сабалаққа барып турасын айтуды меңзейді.

«Обалың Сабалаққа! Сенде жазық жоқ, бізде азық жоқ. Алла әкпар!»

«Әй, Сабалақ, әкіреңдеме, баланы шошытасың! Еркек қайда түнеп, қайда түстенерін қатынынан сұрамас болар. Кеткелі үш күн болды, үйде жоқ екенін өзін де көріп тұрсың ғой».

«Әй, әдірем қалғыр, сен екенсің ғой етегіне намаз жүрген нағыз еркек?! Біз де білеміз, біз де де құлақ бар еститін... Еркек басыңмен қатын өсегінді көп қоңырсытқанға ұялсаңшы!» [4, 197].

«Рахмет, қайыным, у-у-у-һ, көңілге жұбаныш етерім бауырымдағы қоңыр козым... Осы аман болсыншы!» [4, 219].

Жоғарыда келтірілген үзінді арқылы Құлманның қазақ әйеліне тән ержүректік, батылдық қасиеттері көрсетілген. Сонымен қатар, Балжан өзінің баласы болмаса да бауыр еті баласындай қамқорлық танытуы, Ысқақ пен Зибаштың жоғын білдірмей Балжанды бауырына басуы да қазақ әйелдеріне тән ерекше қасиетті білдіреді.

«Е-е, балам... Ақнайманмын де... дұрыс-дұрыс... Сен сол аталарың Ақнайманның шын аты кім екенін білесің бе? – деді бір кезде Мүбәрәк үзілген әңгіменің ұшығын енді тапқандай аяқ астынан көңілденіп. – Білмейсің бе? Оның ұят енді... білген жөн. Арғы шыққан тегінді білгеннің артықтығы жоқ, қарағым. Ол дегенің шежіре ғой... Ауылыңда үлкендер бар ма?»

– Бар ғой... бірақ...

– Иә-иә, белгілі... ескінің жолын, ескінің сөзін ұстамайбыз дейсің ғой. Жөн-жөн! Бірақ өзіңнен бұрынғылардың қателігін қайталамас үшін де білгеннің бөгеті болмас еді. Білмесең есінде жүрсін. Ақнайманның шын аты – Қуансейіт. Жас күнінде жоғалып кетеді. Әкесі Ерторы іздеп барып Арғын ішінен тауып, қазыға барып: “Өзімнің аппақ Найманым”, – депті, содан “Ақнайман” атанған. Оны да естіген жоқсың ба?» [4, 210].

Кеңес кезінде қазақтың рулық түсінігі «надандықтың салдары», «ескінің қалдығы» ретінде бағаланды. Ру сұрасу ұят саналды. Осы бір отаршылық қасіреттің кесірі халқымыздың сан жылдар бойы қалыптасқан тарихының жойылып кете жаздағаның айғағы. Осы бір таным-тетікті жақсы білген Ресей отарлаушылары қазақ қоғамын бөлшектеудің негізі руда жатқанын жақсы аңғарған. Сөйтіп, олар қазақ қоғамын рулық бөлшектеу арқылы сан ғасырлық қалыптасқан бітім-құрылымын, ұлыстың тұтастығын, ағайын аралық береке-бірлігін бұзудың

өте бір нәзік жолын тапты және оны жүйелі түрде заң және әскери құрылым күштерді пайдалана отырып, іске асырды.

Әдебиет зерттеуші, ғалым Ақселеу Сейдімбек: «Қазақ халқының рулық дәстүрін осыдан мыңдаған жылдар бұрын тарихтың еншісіне айналған алғашқы қауымдық құрылыстың наным-сеніміне теліп, ескі үрдістің қалдығы десек, онда көшпелілер қоғамының ең бір мәнді тетігін тани алмаған болар едік» деп жазған [6, 108 б.].

Ата тегін білу, руын, өзінің тарихын білу әрбір қазақ азаматының парызы деп білу қажет. Сол себепті, Мүбәрақтың Зейнелханнан арғы тегін сұрастыруы, сынау мағынасында емес, жастарға білмегенін үйретіп, келешекте қайталанбауын, есінде сақтауын меңзейді.

Автор кісінің адамгершілік арнасынан шығарып, жұртқа әдепсіз, дөрекі, нандан етіп көрсететін кейбір мінез-құлықтарға көркем сөзбен сипаттама береді. Мұндай жағымсыз мінездер, мал-мүлікке тоймайтын ашкөздік, сараңдық, мейірімсіздік, ашушандық, тағы да басқалары деп көрсетеді. Қаламгер байлық, дәулеттің, баршылықтың қадірін суреттей отырып тоғышарлыққа, санасыз қомағайлыққа қарсы. Автор айтпақ құттың көзі-қанағат, тепе-теңдік. Тұрмыстада, өмірдеде ұстамдылықты ұмытпау. Адалда, әділ, барға қанағат тұтқан кедейлікті арам байлықтан әлденеше есе бай дей отырып, жалқаулықтан, сорлылықтан туатын бейшаралыққа қарсы.

Қаламгердің әңгіме, повестерінде қаймағы сылынбаған ұлттық орта, қазақ ауылының шындығы негізінде жаңа характерлер ашуға құрылған. Шығармадағы кейіпкерінің іс-әрекеті мен сөйлеген сөздері арқылы қазақтың ұлттық мінез-құлқы көрінеді. Олар халықтың аңыздан бастап, қазіргі уақыттағы қоғам арасындағы түрлі қайшылықтарды бейнелейді. Қазақ қоғамындағы үлкен әділсіздіктер, күштінің әлсізге жасаған зорлығы, өнер иелерінің қорлығы, жемқорлық, адамдар арасындағы бәсекелестік тағы сол сияқтылар Талаптан Ахметжан шығармаларында кездеседі. Алайда, бәріне тән ортақ идея – қараны ақтан, жендетті жаудан, күштінің әлсізден айыра білудің қажеттілігі, адамгершілік, жақсылық сияқты мәңгілік құндылықтарды бағалай білуге тәлім береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Талаптан Ахметжан туындыларында нағыз адамдық белгісі, ұлттық менталитетің көрінісі – кісілік мінез-құлыққа басты назар аударады. Сонымен қатар, адамның өзі қымбат бола бермеуі мүмкін, негізінен адамгершілігі қымбат. Ізгілік – ізгілікпен қайтуы тиіс. Ал, адамгершілік – адамгершілікпен қайтады.

Өмірдің кез келген жағдайында және адам болмысының шуақты жақтарына назар аударатын авторлар адам бойындағы тазалық, ізгілік және адамгершілік пен баоша жақсы қасиеттердің табиғи қалпы бұзылмаған, қаймағы сылынбаған шағын нәзік көңілмен бейнелейді.

Сонымен қатар, жазушы шығармаларында кейіпкерлердің өткен өміріне қатысты жағдайлар, тағдырларының ұқсас болуы, кейіпкерлердің рухани болмысы, мінез –кұлқы және олардың тұрмыс-тіршілігі мен өмір сүру ортасы қайталанып жатқандай болады. Автор әдейілеп қайталамайды, алайда болған өмірде болған оқиғалар негізінен құрылған сюжет болғандықтан бір-біріне ұқсап кететіні рас.

Қай дәуірде болмасын, ақын – жазушылар – өз заманының қызметкері. Талаптан Ахметжан да өз заманының, кешегі кеңес кезінің шындығын, сонымен қатар тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы қиыншылықтарды жырлады. Қаламгерді заман мен адам проблемасын кеңінен зерттеген десек те болады. Өмір шындығын терең түсініп, адамның бойындағы асыл құндылықтар мен адамгершілікті зор бағалады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Мақпыров С. (1999). Қазақ әдебиеті энциклопедия. – Алматы: Білік. – 91–92 б.
- 2 Мақпыров С. (2009). Адамтану өнері. – Алматы: Арыс. – 214 б.
- 3 Уразбаев Қ.М. (2007). Б. Момышұлының «Ұшқан ұя» шығармасындағы ұлттық дәстүрлер көрінісі. фил. канд. дисс. – Түркістан. – 10 б.
- 4 Ахметжан Т. (2006). Шығармалар жинағы. – Алматы: Жалын. – 168 б.
- 5 Қызылдар қырғыны (1992). Алматы: Өнер. – 141–142 бб.
- 6 Сейдімбек А. (1995). Көшпелілер тарихы. – Алматы: Атамұра-Қазақстан. – 108 б.

Н.С. Балтабаева¹, Л.М. Әділбекова²
**Система литературных образов
в повести Талаптана Ахметжана «Тозақ оты»**

¹ Факультет Казахской филологии и мировых языков,
Казахский национальный женский педагогический университет,
г. Алматы, Республика Казахстан.

N.S. Baltabayeva¹, L.M. Adylbekova²
System of literary forms in the Talaptan Ahmetzhan «Tozak oty»

¹ Faculty of Kazakh Philology and World Languages,
Kazakh national women's teacher training university,
Almaty, Republic of Kazakhstan.

Аннотация

В статье Талаптан Ахметжан отмечен как один из известных казахских писателей, который оставил свое имя в казахской литературе. В его произведениях можно прочесть про человеческую справедливость, честь, стыд, верность и людские вредные привычки, которые причиняют вред другим людям. Также можно встретить эпосы Барак баба и кобуз Койлыбая. В его произведениях еще можно встретить религиозные и мифологические познания.

У Талаптана Ахметжана основные части написаны про честь и справедливость, но, несмотря на это, произведения полны исторической правды. Историческую правду ясно показывают герои произведения. За счет характеров и деяний героев определяются их литературные образы. Определяя литературные образы в повести «Адский огонь», делаем выводы.

Ключевые слова: персонаж, человечность, литературный образ, характер, повесть.

Summary

Talaptan Akhmetzhan is one of the famous Kazakh writers who left his name in the Kazakh literature. In his works you can read about human justice, honor, shame, loyalty and human bad habits that cause harm to other people. Also in the works to meet about epics Barak Baba and kobuz of Koilybay. In his works you can still find religious and mythological knowledge.

In the works of Talaptan Akhmetzhan, the main parts are written about honor and justice, but despite this, the works are full of historical truth. The historical truth is clearly shown by the heroes of the work. At the expense of characters and the act of heroes, their literary images are determined. Defining literary images, in the story «Hell fire», we draw conclusions.

Keywords: personage, humanity, literary image, character, clairvoyants.

МРНТИ 14.316.725

Д.Ж. Сакенов¹, Е.А. Шнайдер², А.В. Люфт¹

¹ Высшая школа педагогики,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

² Гимназия №2 им. Ф. Қайырбекова,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан
e-mail: djakk@mail.ru

СИЯНИЕ СОЗВЕЗДИЙ ГИППОКРАТА

Аннотация

В статье продолжено дальнейшее исследование краеведческих оснований здоровья населения региона. Проведен широкий краеведческий анализ различных периодов развития Павлодарской железнодорожной больницы. В статье широко обоснована история развития Павлодарской железнодорожной больницы. Развернуто обоснованно современное состояние Павлодарской железнодорожной больницы. На субстрате краеведения обоснована здоровьесберегающая концепция врачей железнодорожной больницы. Содержание и принципы здоровьесбережения. Пути и методы здоровьесбережения. Здоровье и здоровьесбережение. Современное здоровьесбережение. В статье исследована значимость лечебной деятельности железнодорожной больницы для общества и государства. Анализируется деятельность ведущих врачей Павлодарской железнодорожной больницы. Раскрыты новые грани и направления развития Павлодарской железнодорожной больницы.

Ключевые слова: сияние, созвездие, Гиппократ, здоровье, здоровьесбережение, врач, перспектива, Павлодарская железнодорожная больница.

ВВЕДЕНИЕ

Продолжая исследовать и анализировать историю ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» с позиции здоровьесбережения, отметим, что она начинается с 1929 года, когда была создана станция Павлодар Омской железной дороги. Как мы отмечали, в самом начале ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» располагалось в бараке в районе старого лесозавода, называлось тогда УЧМЕД-14, здесь же в районе строящегося железнодорожного моста была амбулатория УЧМЕД-8, а в 1949 году они объединились в железнодорожную больницу станции Павлодар и расположились в здании по улице Сормова. Там было неболь-

шое деревянное строение, в котором располагались терапевтическое, хирургическое отделения и роддом всего на 10 коек. Когда в этом здании стало тесно, освободили общежитие, расположенное рядом. Здесь стал функционировать стационар, а поликлиника располагалась в здании нынешней СЭС-4. Затем в 1967 году сдается в эксплуатацию здание, в котором ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» располагается и сейчас. В 2000 г, в связи с реорганизацией железнодорожного транспорта и образованием акционерного общества больница приобрела статус Павлодарского филиала ОАО «Мед.служба транспорта» [1]. Рос не только профессионализм работы, но и материальная база ТОО «Павлодарская железнодорожная больница», начинавшаяся когда-то с одного фонендоскопа и гужевой транспортной единицы. Больница постепенно приобрела современную лечебную и диагностическую аппаратуру: бронхоскоп, колоноскоп, переносной датский УЗИ аппарат «Мерлин-1101» с дополнительным датчиком, фиброгастроскоп, аппарат для проведения лазерной терапии, кардиомонитор, лабораторный биохимический анализатор «Скрин Мастер», «Небулайзеры», эндовидеориносинусоскопическое оборудование фирмы «Карл Шторц» для оперативного лечения лор-пациентов, хирургическую эндовидеостойку для оперативного лечения заболеваний органов брюшной полости, гинекологических заболеваний, операционный гистерорезектоскоп, иммуноферментный анализатор, «Ангиодин-Эхо», нейроскоп-400, «Ангиодин», физиоаппарат «Миоритм», «Мустанг», галокамера влажного типа, аппарат ударно-волновой терапии, прессотерапия «Лимфостим», магнитотерапия постоянного и переменного характера на аппаратах «АЛМА» и «АЛМАГ», озонотерапия на аппарате «Орион-СИ», внутривенное лазерное облучение крови, аппарат дозированного сухого вытяжения позвоночника «Ормед» и другие [2]. Необходимо отметить, что в ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» созданы широкие условия для качественного обследования и лечения пациентов.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Как мы ранее отмечали, наличие такого технического оснащения больницы не является пределом, коллектив ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» стремится и дальше улучшать обеспечение новейшей медицинской аппаратурой. Сегодня многое зависит от коллектива, их профессионализма, интеллекта, интуиции и внимания. Сегодня врачи и персонал ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» во главе ведущих врачей и специалистов: Е.Е. Кучукова, Г.К. Батырхановой, Г.Т. Алихановой, А.К. Дакеновой, Т.В. Зиновьевой, Л.В. Глухова, М.А. Абдурзакова, Е.И. Орасгош, А.К. Кенжебекова, П.А. Павленко, Е.Н. Гаупт,

И.Ю. Зайцева, Н.Г. Кожевниковой, О.И. Чусовой, У.М. Ибраевой, Айгерим Кусаиновой, З.А. Кузнецовой, Л.К. Бабашаиковой, О.В. Ганюповой, А.Ж. Кыстаубаевой и других, являются активными пропагандистами здорового образа жизни, не только пропагандируя, но и доказывая своим примером [1; 2]. Врачи ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» рассуждают: быть здоровым – замечательно, но непросто. Здоровье – ключевая ценность для любого человека независимо от его местожительства. Здоровьесбережение – это активность людей, направленная на улучшение и сохранение здоровья, а также согласованность и единство всех уровней жизнедеятельности человека. Во все времена ценилась гармония духа и тела. Жизнь коротка, путь искусства долог, удобный случай скоропреходящ, опыт обманчив, суждение трудно [3–7]. Поэтому не только сам врач должен употреблять в дело все, что необходимо, но и больной, и окружающие, и все внешние обстоятельства должны способствовать врачу в его деятельности (Гиппократ). Несомненно, состояние здоровья в большей степени зависит от самого человека. Здоровьесбережение – основа профилактики заболеваний. Человек, определяя для себя образ жизни, сам регулирует уровень вероятности любого заболевания. Здоровьесбережение на уровне личности предполагает выбор таких форм активности, которые способствуют сохранению и укреплению здоровья человека. Выбор определяется уровнем культуры человека, освоенных знаний и жизненных установок, определенный комплекс норм поведения, которое предусматривает здоровьесбережение.

Профессия врача – одна из древнейших. В первобытном обществе врачевание приравнивалось к магии, из века в век профессия помогать людям высоко ценилась, и при этом была доступна не каждому. Современная медицина уже мало напоминает мистические ритуалы древнего мира, но роль врача осталась неиз-

менной [4]. В первобытном обществе практически каждый опытный член общины мог выполнять обязанности врача. Эти умения были необходимы на охоте и в быту. Первобытный человек быстро научился пользоваться дарами природы и делать медицинские инструмент. Есть сведения, что в эпоху неандертальцев, древние люди уже могли справиться с абсцессами, пытались лечить зубы и накладывали швы на рану. Позже, врачей стали заменять шаманы и знахари, которые были наблюдательны и знали свойства различных растений. А уже в IV ст. до н.э. появился сам «отец медицины» – Гиппократ и понеслось: началось становление медицины как науки и развитие профессии врача. Задача врача – не только получить истинную картину болезни пациента, но и сделать так, чтобы сама беседа с больным оказала на последнего терапевтическое, лечебное воздействие. Здесь понадобятся значительные запасы человеколюбия и терпения: без них успехи на медицинском поприще немислимы. Каждый день нужно помнить, что придется постоянно принимать решения, от которых будет зависеть судьба других людей [5–7]. А это невозможно без профессионализма.

Профессионализм на медицинском поприще также не дается легко. Сегодня ведущие врачи и специалисты ТОО «Павлодарская железнодорожная больница», такие как Г.К. Батырханова, Г.Т. Алиханова, О.И. Чусова, П.А. Терновой, У.М. Ибраева, Айгерим Кусаинова, А.Б. Абдуалиева, С.И. Кириллос, О.В. Ганюкова, З.А. Кузнецова, В.В. Сарсембаева, Т.В. Зиновьева, А.Ж. Кыстаубаева, Г. Шаймарданова и другие считают, что врачу важно быть компетентным, понимающим, терпеливым, милосердным. Обаятельная и красивая, солнечная Т.В. Зиновьева утверждает, что каждый пациент уникален, и к каждому придется найти индивидуальный подход.

У больных нередко бывает искаженное представление о болезни, и уж тем более им сложно объективно оценивать свое состояние.

Дружный и сплоченный коллектив дневного стационара ТОО «Павлодарская железнодорожная больница», золотые самородки своей профессии, Г.Т. Алиханова, У.М. Ибраева, Айгерим Кусаинова считают, что целью создания дневного стационара в ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» является совершенствование организации и повышение качества оказания медицинской помощи, а также повышение экономической эффективности деятельности больничных учреждений на основе внедрения и широкого использования современных ресурсосберегающих медицинских технологий профилактики, диагностики, лечения и реабилитации.

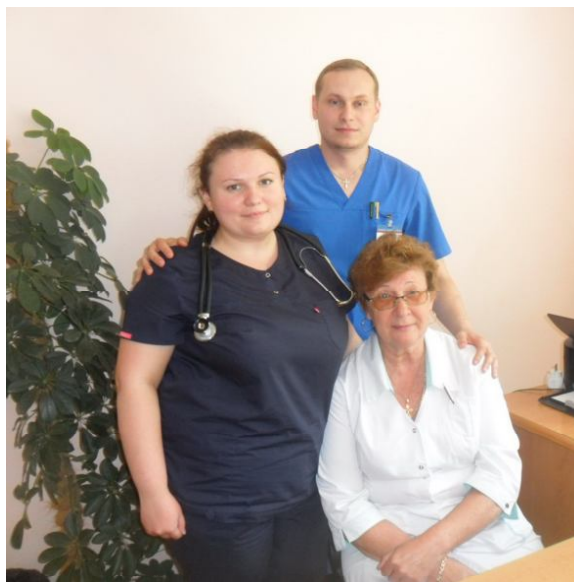
Компетентный коллектив дневного стационара ТОО «Павлодарская железнодорожная больница», Г.Т. Алиханова, У.М. Ибраева, Айгерим Кусаинова и другие как сияние созвездий Гиппократы, легко переносят свой тяжелый ежедневный труд; днем и ночью, в обычные рабочие дни и в праздники они идут к больному, чтобы оказать ему помощь. На высоком уровне они проводят сложные и комплексные диагностические исследования, связанные с необходимостью специальной подготовки больных и краткосрочного медицинского наблюдения после проведения указанных диагностических мероприятий. Проводят подбор адекватной терапии больным с впервые установленным диагнозом заболевания или хроническим больным при изменении степени тяжести заболевания. От всей души хотим поблагодарить вас, дорогие и замечательные врачи и медсестры, медперсонал, специалисты, сияние созвездий Гиппократы в эпоху КВИ за профессионализм и доброту. Мы искренне желаем вам успешно продолжать лечить своих пациентов от

любых болезней, всегда оправдывать все добрые надежды и непременно находить выход из любой ситуации. Здоровья вам и вашим семьям, созидательной деятельности и счастливой долгой жизни. Спасибо за ваш труд, за ваш профессионализм, за вашу самоотверженность и талант.

Созидательный и творческий коллектив терапии ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» во главе с О.И. Чусовой легко переносят свой тяжелый ежедневный труд; днем и ночью, в обычные рабочие дни и в праздники они идут к больному, чтобы оказать ему помощь.

О.И. Чусовой, Н.Г. Кожевниковой, Г.Т. Алихановой, Е.Н. Поповой, О.В. Ганюковой, П.А. Терновой, Г.К. Субыхановой, А.Б. Абдуалиевой, С.А. Косолаповой, Л.К. Бабашаиковой, Б.Ж. Узыхановой, А.Т. Омиржановой, У.М. Ибраевой, Айгерим Кусаиновой, З.А. Кузнецовой, Т.В. Кнауб, Н.М. Никитиной, С.И. Кириллос, Н.В. Самохваловой доставляет большую радость, что они могут оказать эффективную помощь больным людям. Как отмечают О.И. Чусова, З.А. Кузнецова, Л.К. Бабашаикова, А.Т. Омиржанова, это является единственным, но прекрасным вознаграждением за их труд. От всей души хотим поблагодарить вас, дорогие и замечательные врачи и медсестры, медперсонал, специалисты, за профессионализм и доброту. Мы искренне желаем вам успешно продолжать лечить своих пациентов от любых болезней, всегда оправдывать все добрые надежды и непременно находить выход из любой ситуации. Здоровья вам и вашим семьям, созидательной деятельности и счастливой долгой жизни. Спасибо за ваш труд, за ваш профессионализм, за вашу самоотверженность и талант.

Несмотря на то, что работа в медицинской сфере сложная, она имеет и свои плюсы, такие как отношение к интеллектуальной профессии, которая позволяет изучать, исследовать и делать открытия. Для людей с живым, пытливым умом это интересно. Спасение жизней и излечение больных – от этого человек чувствует моральное удовлетворение, осознание ценности своего существования, благодарность пациентов. При этом труд врача не всегда вызывает благодарность и признательность пациентов. И это не зависит от профессии врачей: и педиатр, и стоматолог, и хирург каждый день встречаются с десятками абсолютно разных людей, подбирают к каждому из них свой ключ, иногда принимают решения на свой страх и риск. Стресс всегда рядом с врачом: это ненормированный рабочий день, необходимость всегда говорить с пациентом на его языке – форма беседы должна соответствовать интеллекту пациента, иначе невозможно получить информацию о симптомах заболевания, составить полную картину болезни. У каждого врача есть свои методики построения беседы, ведь очень часто пациенты неохотно делятся симптомами своего заболевания, полагая почему-то, что врач сам должен догадаться о причинах болезни и способах ее лечения. Принять все это может не каждый. Поэтому справедливо говорят, что врач – это не столько набор профессиональных навыков. Врач – это призвание [7]. Таких людей не так много, и не каждый выпускник медицинского вуза станет врачом. Искреннее желание помогать людям, ежедневно облегчать их страдания – удел далеко не каждого.

В ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» ультразвуковую диагностику проводят высококвалифицированные врачи с большим стажем работы – П.А. Павленко, Е.Н. Гаупт и другие специалисты. Благодаря использованию современного оборудования можно выявить отклонения в работе ваших органов, что позволит своевременно принять необходимые меры! Все это плюс феноменальная работоспособность и создают настоящего врача ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница», Врача с большой буквы. Большое спасибо за ваши старания и знания, за ваши усилия и советы, за вашу доброту и понимание, за ваш профессионализм и мастерство. Вы – замечательные врачи и мы желаем вам продолжать помогать ещё многим людям, каждый день отмечая победой над КВИ и другими болезнями и получая в качестве награды улыбки близких и уважение окружающих. В условиях КВИ особо выражаем благодарность врачам Павлодарской железнодорожной больницы: Е.Е. Кучукову, Г.К. Батырхановой, А.К. Дакеновой, Т.В. Зиновьевой, Г.Т. Алихановой, У.М. Ибраевой, Айгерим Кусаиновой, Л.В. Глухову, М.А. Абдурзакову, Е.И. Ортагош, А.К. Кенжебекову, А.А. Перрера, П.А. Павленко, Е.Н. Гаупт, И.Ю. Зайцеву, Т.О. Отарбекову, О.В. Ганюковой, П.А. Катеринину, И.С. Шевченко, Н.Г. Кожевниковой, Б.А. Сельтекеевой, А.К. Омаровой, А.Г. Ефимовой, Г.Т. Алихановой, Б.О. Абышеву, Т.В. Токаревой, Е.Н. По-

повой, Д.Р. Мынғышеву, Н.К. Сағынаевой, П.О. Терновому, М.А. Мукпеновой, Е.И. Бундуки, Н.В. Хабаровой, Ж.С. Шамановой, Т.Л. Николовской, Т.И. Акиншиной, Т.В. Цивенко, Ж.К. Каркеновой, Н.А. Ермуракий, В.В. Сарсембаевой, Г. Шаймардановой, О.И. Чусовой, Г.К. Субыхановой, А.Ж. Кыстаубаевой, А.Б. Абдуалиевой, С.А. Косолаповой, Л.К. Бабашаиковой, Б.Ж. Узыхановой, А.Т. Омиржановой, З.А. Кузнецовой, Т.В. Кнауб, Н.М. Никитиной, С.И. Кириллос, Н.В. Самохваловой и многим другим, всему коллективу Павлодарской железнодорожной больницы.

*Слава, слава докторам,
Санитаркам, фельдшерам,
Всем медсестрам, окулистам,
Акушерам, терапевтам,
Стоматологам и лорам
Славу мы поем всем хором.
Даже если кто здоров,
Жизнь ведь начал с докторов!
Их заботливые руки
Облегчали мамам муки,
Чтобы мы могли родиться.
Не дай Бог нам простудиться,
Подхватить бронхит иль грипп,
Сразу вспомним мы о них!
Вам про них расскажет каждый,
Как умелы и отважны;
Как окутают вниманьем,
Чтоб улучшить состояние,
Как борясь за жизнь людей,
Забывают о своей.
Бриллианты Гиппократа
Дали клятву Гиппократа,
Ей верны в работе свято.
Слава, слава докторам!
Низко кланяемся вам [8].*

ВЫВОДЫ

На современном этапе развития ТОО «Павлодарская железнодорожная больница» достигла крупных достижений в медицине, создает условия для обеспечения населения доступной, своевременной и качественной медицинской помощью,

снижения ущерба от медико-санитарных последствий чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера; расширяет доступ населения труднодоступных сельских регионов к услугам квалифицированной, специализированной медицинской помощи [9–20]; создает медицинское обеспечение безопасности движения на железнодорожном транспорте, сохранение и укрепление здоровья работников железнодорожной отрасли; формирует конкурентоспособную базу для оказания населению эффективных медицинских услуг сверх гарантированного объема бесплатной медицинской помощи. КВИ сплотила врачей ПЖБ, пациентов, город, страну мир:

*Всё утрясётся, всё пройдёт,
Уйдут печали и тревоги,
Вновь станут гладкими дороги,
И сад, как прежде, зацветёт.
На помощь разум призовём,
Сметём болезнь силой знаний
И дни тяжёлых испытаний
Одной семьёй переживём.
Мы станем чище и мудрей,
Не сдавшись мраку и испугу,
Воспрянем духом и друг другу
Мы станем ближе и добрей.
И пусть за праздничным столом
Мы вновь порадуемся жизни,
Пусть в этот день пошлёт Всевышний
Кусочек счастья в каждый дом!*
(А.С. Пушкин) [21].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 <http://medtrans-pvl.kz/>
- 2 <https://formed.ru/about/doctors/1247/>
- 3 Капилевич Л.В. Здоровье и здоровый образ жизни: учебное пособие / Л.В. Капилевич, В.И. Андреев – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2018. – 102 с.
- 4 Peter De Coster. Media's take on salmonella // Health Issues and Health Policy. 31, 2018.
- 5 Назарова Е.Н. Здоровый образ жизни и его составляющие. – М.: Академия, 2007. – 256 с.

6 Peter Parker. My post about health information technology. // Health Issues and Health Policy. 18, 2018.

7 Jonathan Forster. Presidential Debate and the Future of Health Systems // Health Issues and Health Policy. 12, 2018.

8 <https://formed.ru/about/doctors/1255/>

9 <https://www.inpearls.ru/244405>

10 <https://formed.ru/about/doctors/>

11 https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_medicine/

12 <https://www.bbc.com/russian/features-46542292>

13 <https://forbes.kz/process/medicine>

14 https://prg.kz/medicine_info

15 <https://hi-news.ru/tag/medicina>

16 <https://inforburo.kz/tags/meditsina.html>

17 <https://kapital.kz/info/medicina-v-kazahstane>

18 <https://www.nur.kz/tag/medicina-v-kazakhstan.html>

19 <http://today.kz/news/meditsina/>

20 <http://www.kazmedicine.kz/>

21 <https://kstnews.kz/blogs/item-58720>

D.J. Sakenov¹, E.A. Shnaider², A.V. Lyuft¹

Gippokrat shoqjulydzarynyń jarqyraýy

¹Pedagogika JM,
Pavlodar memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti,
Pavlodar q., Pavlodar oblysy, Qazaqstan Respýblikasy
²Qazaq tiliniń ÁB,
№1 mektep-gymnaziasy,
Nur-Sultan, Qazaqstan Respýblikasy

J.Zh. Sakenov¹, E.A. Schneider², A.V. Lyuft¹

The radiance of the constellations of Hippocrates

¹HS of Pedagogy,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan
²MO of the Kazakh language,
School-gymnasium №1,
Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Мақалادا аймақтағы тұрғын халық денсаулығын сақтауда өлкетаның негиздері зерттеліде. Павлодар теміржол айрыханасының түрлі кезеңдерінде дамыу өлкетанылық талданған. Мақалادا Павлодар теміржол айрыханасының даму тарихы белеленген. Мақалادا Павлодар теміржол айрыханасының қазіргі жағдайы

aiqyndalǵan. Maqalada Pavlodar temirjol aýrýhanasynyń damýynyń jańa qyrlary men baǵyttary kórsetilgen. Ólketanı negizderinde Pavlodar temirjol aýrýhanasy dárigerleriniń densaýlyq saqtaý konsepsiasy aiqyndalǵan. Densaýlyq saqtaýdyń mazmuny men prinsipteri. Densaýlyq saqtaýdyń tásilderi men ádisteri. Densaýlyq saqtaý jáne densaýlyq saqtaý. Qazirgi densaýlyq saqtaý. Qoǵam men memleket úshin temirjol aýrýhanasynyń temirjol mańyndaǵy eldi-mekenderdiń jurtsylyǵymen jumys isteýiniń erekshelikteri zertteldi. Pavlodar temirjol aýrýhanadaǵy bas dárigerleri jumysyna taldaý jasaldy. Maqalada Pavlodar temirjol aýrýhanasynyń jańa damý baǵyttary anyqtaldy.

Túindi sózder: Gippokrat shoqjuldzydarynyń jarqyraýy ,densaýlyq, densaýlyq saqtaý, dáriger, perspektiva, Pavlodar temirjol aýrýhanasy

Summary

The article studies local history grounds of health of the population of the region. Local history analysis of different periods of development of the Pavlodar railway hospital is carried out. The article substantiates the history of development of the Pavlodar railway hospital. The modern state of the Pavlodar railway hospital is grounded in the article. On the substratum of regional studies, the health-saving concept of the doctors of the railway hospital is justified. The article studies the importance of the curative activity of the railway hospital for society and the state. The article analyzes the activities of the leading physicians of the Pavlodar railway hospital. The article reveals new directions of development of the Pavlodar railway hospital.

Key words: radiance of the constellations of Hippocrates, health, health care, doctor, prospect, Pavlodar railway hospital.

ОБ ОЦЕНКЕ КОЭФФИЦИЕНТОВ МНОГОЧЛЕНА

Д.И. Исмоилов¹, Ж.Н. Нуртазина¹

¹ Факультет естествознания,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан,
E-mail: ismoilov.42@list.ru nurtazinajn89@gmail.com

Рассматривается оценка коэффициентов многочлена с помощью неравенств Коши, Коши-Буняковского и теоремы Вьета. Приведены некоторые приложения неравенств между средними арифметическими и геометрическими к задачам разного уровня сложности.

I. Сначала кратко остановимся на неравенстве Коши между средним геометрическим и средним арифметическим (в общем случае неравенство Коши).

Известно, для любых неотрицательных вещественных чисел $a_1 \geq 0$, $a_2 \geq 0$ справедливо неравенство «о среднем»

$$\frac{a_1 + a_2}{2} \geq \sqrt{a_1 a_2} \quad (1)$$

В общем случае обобщением неравенства о средних является неравенство Коши. А именно, пусть $a_1 \geq 0$, $a_2 \geq 0$, $a_k \geq 0$. Тогда

$$\frac{a_1 + a_2 + \dots + a_k}{k} \geq \sqrt[k]{a_1 \cdot a_2 \cdot \dots \cdot a_k}, \quad (2)$$

где $k \geq 2$.

Доказательство неравенства (2), например, можно найти в [1; 4].

Причем равенство в неравенстве Коши достигается лишь в том случае, когда $a_1 = a_2 = \dots = a_k = a$.

Если положить $a_1 = a$ и $a_2 = \frac{1}{a}$, то из неравенства (2) получаем

$$a + \frac{1}{a} \geq 2, \quad (3)$$

где $a > 0$.

Нетрудно установить, если $a < 0$, то

$$a + \frac{1}{a} \leq -2 \quad (4)$$

Докажем вспомогательное утверждение.

Утверждение 1. Пусть $a_1, a_2, \dots, a_n$, $n \geq 1$ положительные вещественные числа (или при $n \geq 3$ стороны выпуклого n -угольника). Тогда справедливо неравенство

$$(a_1 + a_2 + \dots + a_n) \cdot \left(\frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} + \dots + \frac{1}{a_n} \right) \geq n^2. \quad (5)$$

В случае $n = 2$ легко видеть, что $(a_1 + a_2) \cdot \left(\frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} \right) \geq 2^2$. Действительно, $(a_1 + a_2) \cdot \left(\frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} \right) \geq 2 + \left(\frac{a_1}{a_2} + \frac{a_2}{a_1} \right)$. А так как по неравенству о среднем (1)

$$\left(\frac{a_1}{a_2} + \frac{a_2}{a_1} \right) \geq 2 \Leftrightarrow a = \frac{a_1}{a_2}; a + \frac{1}{a} \geq 2; (a-1)^2 \geq 0.$$

Для доказательства неравенства (5) применим метод математической индукции ($n > 1$). Предположим, что для выше указанных чисел $a_1, a_2, \dots, a_n$; ($2 \leq k \leq n-1$) справедливо неравенство (5). Покажем, что оно верно и для случая $k = n$ имеем:

$$(a_1 + a_2 + \dots + a_{n-1} + a_n) \cdot \left(\frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} + \dots + \frac{1}{a_{n-1}} + \frac{1}{a_n} \right) \geq (P_{n-1} + a_n) \left(\overline{P_{n-1}} + \frac{1}{a_n} \right)$$

где $P_m = a_1 + a_2 + \dots + a_m$.

$$\overline{P_m} = \frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} + \dots + \frac{1}{a_m}.$$

Далее, так как $P_n \cdot \overline{P_n} = (P_{n-1} + a_n) \left(\overline{P} + \frac{1}{a_n} \right) = P_{n-1} \cdot \overline{P_{n-1}} + \frac{P_{n-1}}{a_n} + \overline{P_{n-1}} \cdot a_n + 1$ и

$$1) P_{n-1} \cdot \overline{P_{n-1}} \geq (n-1)^2 \text{ (по предположению индукции),}$$

$$2) P_{n-1} \cdot \frac{1}{a_n} = \left(\frac{a_1}{a_n} + \frac{a_2}{a_n} + \dots + \frac{a_{n-1}}{a_n} \right),$$

$$3) \overline{P} \cdot a_n = \left(\frac{a_n}{a_1} + \frac{a_n}{a_2} + \dots + \frac{a_n}{a_{n-1}} \right).$$

$$\text{Тогда имеем } P_n \cdot \overline{P_n} \geq (n-1)^2 + \left(\frac{a_1}{a_n} + \frac{a_n}{a_1} \right) + \dots + \left(\frac{a_{n-1}}{a_n} + \frac{a_n}{a_{n-1}} \right) + 1.$$

Поскольку по неравенству (3) каждая скобка $\left(\frac{a_i}{a_n} + \frac{a_n}{a_i}\right) \geq 2, i = 1, 2, \dots, n - 1,$

то в результате получим $P_n \cdot \bar{P}_n \geq (n - 1)^2 + 2(n - 1) + 1 = n^2.$

Для полноты картины приведем ещё одно применение неравенства Коши-Буняковского для треугольников.

II. Далее, пусть $x_1, x_2, \dots, x_n,$ и $y_1, y_2, \dots, y_n,$ вещественные числа, тогда имеет место неравенство

$$(x_1y_1 + x_2y_2 + \dots + x_ny_n)^2 \leq (x_1^2 + x_2^2 + \dots + x_n^2)(y_1^2 + y_2^2 + \dots + y_n^2) \quad (6)$$

Отметим, что в неравенстве (6) равенство достигается при условии $x_i^2 = ay_i^2,$ где a – положительная постоянная.

Утверждение 2. Для любого треугольника $\langle a, b, c \rangle$ имеет место неравенство

$$(a^2 + b^2 + c^2)(h_a^2 + h_b^2 + h_c^2) \geq 36S_\Delta^2, \quad (7)$$

где h_a, h_b, h_c – соответствующие высоты треугольника $\langle a, b, c \rangle$ на стороны, S_Δ – площадь треугольника $\langle a, b, c \rangle.$

Доказательство: Воспользуемся неравенством Коши-Буняковского для случая $n = 3.$ Имеем:

$$(a^2 + b^2 + c^2)(h_a^2 + h_b^2 + h_c^2) \geq (a^2h_a^2 + b^2h_b^2 + c^2h_c^2)^2.$$

Как известно, для площади треугольника имеют место равенства:

$$ah_a = 2S_\Delta; bh_b = 2S_\Delta, ch_c = 2S_\Delta$$

Следовательно,

$$(a^2 + b^2 + c^2)(h_a^2 + h_b^2 + h_c^2) \geq (12S_\Delta)^2 = 36S_\Delta^2$$

Утверждение доказано.

Следствие. Для любого треугольника $\langle a, b, c \rangle$ справедливы формулы

$$S_\Delta = \sqrt{\frac{(a^2 + b^2 + c^2)(h_a^2 + h_b^2 + h_c^2)}{36}}, \quad (8)$$

$$(a^2 + b^2 + c^2)\left(\frac{1}{a^2} + \frac{1}{b^2} + \frac{1}{c^2}\right) \geq 9, \quad (9)$$

$$(h_a^2 + h_b^2 + h_c^2)\left(\frac{1}{h_a^2} + \frac{1}{h_b^2} + \frac{1}{h_c^2}\right) \geq 9, \quad (10)$$

Мы продолжим рассмотрение задач и их обобщения на примерах применения неравенств.

Задача: Доказать, что произведение

$$A = \frac{1}{2} \times \frac{3}{4} \times \frac{5}{6} \times \dots \times \frac{99}{100} < \sqrt{\frac{1}{101}} < \frac{1}{10}$$

Это типичная задача повышенной сложности (Задача 3 из [5]).

Решение. Рассмотрим произведение

$$B = \frac{2}{3} \times \frac{4}{5} \times \frac{6}{7} \times \dots \times \frac{100}{101}$$

Очевидно, что выполняются неравенства

$$\frac{n}{n+1} < \frac{n+1}{n+2}, n = 1, 3, 5, \dots$$

Следовательно, $A < B$ и $A^2 < A \times B$. После упрощения получим $A^2 < \frac{1}{101}$. Следовательно, задача решена.

Обобщение задачи. Пусть m, n – любые целые числа, при этом $m = 2k$, $n = 2r + 1$, $k, r = 0, 1, 2, \dots$ Обозначим через $A_n(m)$ произведение:

$$A_n(m) = \frac{n}{n+1} \times \frac{n+2}{n+3} \times \dots \times \frac{n+m}{n+m+1}$$

Утверждение 3. При выше указанных условиях на величину $A_n(m)$ справедливо неравенство

$$A_n(m) < \sqrt{\frac{n}{n+m+2}}$$

Доказательство этого утверждения проводится аналогично как при решении задачи для случая $n = 1$ и $m = 98$. При этом используется неравенство

$$\frac{n+m}{n+m+1} < \frac{n+m+1}{n+m+2}$$

Придавая m и n возможные вышеуказанные значения, получим множество задач повышенной сложности для проведения олимпиад и выполнения научных проектов и организации факультативных занятий.

Теперь переходим к применению неравенства о «среднем» для оценки коэффициентов многочленов.

III. Далее продолжим обсуждение основной задачи. Сначала применим неравенство Коши для оценки коэффициентов многочленов небольшой степени, у которых корни являются не нулевыми, вещественными числами.

$$1) ax^2 + px + q = 0, p \neq 0, x_1 \neq 0, x_2 \neq 0, \begin{cases} x_1 + x_2 = -p \\ x_1 \cdot x_2 = q \end{cases}, \\ (x_1 + x_2) \cdot \left(\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2}\right) = 2 + \left(\frac{x_1}{x_2} + \frac{x_2}{x_1}\right) \geq 4;$$

Следовательно,

$$(x_1 + x_2) \cdot \left(\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2}\right) = \frac{(x_1 + x_2)^2}{x_1 \cdot x_2} = \frac{(-p)^2}{q} = \frac{p^2}{q} \geq 4$$

Тогда мы получаем следующее выражение $p^2 \geq 4q \Leftrightarrow D = p^2 - 4q \geq 0$.

$$2) x^3 + px^2 + qx + r = 0, (x_1 + x_2 + x_3) \cdot \left(\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2} + \frac{1}{x_3}\right) \geq 9; \\ \begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = -p \\ x_1 \cdot x_2 + x_1 \cdot x_3 + x_2 \cdot x_3 = q \\ x_1 \cdot x_2 \cdot x_3 = -r \end{cases}$$

Следовательно, $pq \geq 9r$.

Как известно из курса высшей алгебры, обобщенная теорема Вьетт имеет вид:

Пусть задан многочлен степени $n \geq 2$

$$f(x) = x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n \tag{11}$$

и $a_1, a_2, \dots, a_n$ корни этого многочлена над числовым множеством $R(i)$ – комплексных чисел.

Тогда справедливы равенства:

$$\begin{cases} a_1 = -(\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n) \\ a_2 = \alpha_1\alpha_2 + \alpha_1\alpha_3 + \dots + \alpha_{n-1}\alpha_n \\ a_3 = -(\alpha_1\alpha_2\alpha_3 + \alpha_1\alpha_2\alpha_4 + \dots + \alpha_{n-2}\alpha_{n-1}\alpha_n) \\ \dots \\ a_{n-1} = (-1)^{n-1}(\alpha_1\alpha_2 \dots \alpha_{n-1} + \alpha_1\alpha_2 \dots \alpha_{n-2}\alpha_n + \dots + \alpha_1\alpha_3 \dots \alpha_n) \\ a_n = (-1)^n \alpha_1\alpha_2 \dots \alpha_n \end{cases} \tag{12}$$

Далее, мы будем изучать оценки снизу коэффициентов нашего многочлена. Имеет место утверждение [3].

Теорема 1. Пусть многочлен (2) имеет вещественные положительные корни $a_1, a_2, \dots, a_n$. Тогда при любом натуральном $n \geq 2$ справедливо неравенство

$$a_1 \cdot a_{n-1} \geq n^2 \cdot a_n \Leftrightarrow a_1 \cdot a_{n-1} - n^2 a_n \geq 0 \quad (13)$$

Доказательство. По теореме Вьетт (12) имеем

$$\left. \begin{array}{l} a_1 = -(\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n) \\ \dots \dots \dots \dots \dots \dots \dots \dots \dots \dots \\ a_{n-1} = (-1)^{n-1} (\alpha_1 \cdot \alpha_2 \cdot \dots \cdot \alpha_{n-1} + \dots + \alpha_2 \cdot \alpha_3 \cdot \dots \cdot \alpha_{n-1}) \\ a_n = (-1)^n \alpha_1 \cdot \alpha_2 \cdot \dots \cdot \alpha_n \end{array} \right\} \quad (14)$$

Следовательно, имеем (с учетом равенств (14))

$$\begin{aligned} & (\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n) \left(\frac{1}{\alpha_1} + \frac{1}{\alpha_2} + \dots + \frac{1}{\alpha_n} \right) = \\ & = -a_1 \cdot \left(\frac{\alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_n + \alpha_1 \alpha_3 \dots \alpha_n + \dots + \alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_{n-1}}{\alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_n} \right) = \\ & = -a_1 (-1)^{n-1} a_{n-1} \cdot \frac{1}{(-1)^n \cdot a_n} = \frac{(-1)^n a_1 a_{n-1}}{(-1)^n a_n} = \frac{a_1 \cdot a_{n-1}}{a_n} \end{aligned} \quad (15)$$

Далее на основании утверждения 1 мы имеем

$$(\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n) \cdot \left(\frac{1}{\alpha_1} + \frac{1}{\alpha_2} + \dots + \frac{1}{\alpha_n} \right) \geq n^2$$

Следовательно, из (15) получим $\frac{a_1 \cdot a_{n-1}}{a_n} \geq n^2 \Rightarrow a_1 \cdot a_{n-1} \geq n^2 a_n$. Теорема доказана.

Следствие:

1. Для случая $n = 4$, $f(x) = x^4 + a_1 x^3 + a_2 x^2 + a_3 x + a_4 = 0$, где a_1, a_2, a_3, a_4 , положительные корни $f(x)$.

Тогда

$$\begin{aligned} a_1 &= -(\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 + \alpha_4); \\ a_2 &= \alpha_1 \alpha_2 + \alpha_1 \alpha_3 + \alpha_1 \alpha_4 + \alpha_2 \alpha_3 + \alpha_2 \alpha_4 + \alpha_3 \alpha_4, \\ a_3 &= -(\alpha_1 \alpha_2 \alpha_3 + \alpha_1 \alpha_2 \alpha_4 + \dots + \alpha_2 \alpha_3 \alpha_4); \\ a_4 &= (\alpha_1 \alpha_2 \alpha_3 \alpha_4) \end{aligned}$$

Следовательно, получим $\frac{a_1 a_3}{a_4} \geq 16 \Rightarrow a_1 a_3 \geq 16 a_4$.

Приведем еще одно утверждение, связанное с комплексными числами. Пусть $z_1, z_2, \dots, z_n$ ненулевые комплексные числа и $|z_j| = \rho_j, j = 1, 2, 3, \dots, n$. Тогда справедливо утверждение.

Теорема 2. Для многочлена

$$f(z) = z^n + a_1 z^{n-1} + a_2 z^{n-2} + \dots + a_{n-1} z + a_n = (z - \rho_1)(z - \rho_2) \cdot \dots \cdot (z - \rho_n) \quad (16)$$

Справедливо неравенство $a_1 \cdot a_{n-1} \geq n^2 \cdot a_n$.

Доказательство теоремы 2 выводится аналогично доказательству теоремы 1.

Замечание. Подобные оценки, как в теореме 1 и 2, могут быть получены и для произведения двух других коэффициентов многочлена и свободного члена. Но в этих случаях требуется применение более сложных рассуждений.

На этом мы завершаем эту работу.

Часть работы была доложена магистрантом Павлодарского государственного педагогического университета (ПГПУ), специальности математика Ж.Н. Нуртазиной на международной научной конференции молодых ученых, магистрантов, студентов и школьников «XIX Сатпаевские чтения», посвященной 120-летию академика К.И. Сатпаева [6].

В настоящей работе получены научно-методические результаты относительно применения неравенства о «средних» и на базе теоремы Вьетта доказаны оценки для коэффициентов многочленов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Исмоилов Д.И., Даниярова Ж.К. (2018). Фундаментальные разделы математики. LAP Lambert Academic Publishing. URL: <https://www.lap-publishing.com/catalog/details/store/ru/book/978-613-8-34649-4> Фундаментальные-разделы-математики?search=фундаментальные%20вопросы
- 2 Курош А.Г. (1968). Курс высшей алгебры. – Москва. – С. 154.
- 3 Соминский И.С. (1965). Метод математической индукции. – Москва. – С.34.
- 4 Исмоилов Д.И., Даниярова Ж.К. (2019). Фундаментальные разделы математики. – Павлодар. ПГПУ. – С. 329.
- 5 Супрун В.П. (1998). Избранные задачи повышенной сложности по математике. – Минск: Полымя. – С. 100.
- 6 Нуртазина Ж.Н. (2019). Международная научная конференция молодых ученых, магистрантов, студентов и школьников «XIX Сатпаевские чтения», посвященная 120-летию академика К.И. Сатпаева. – 21 том. – Павлодар: ПГУ. – С. 267-271.

«ФИЗИКА» ПӘНІН ОҚЫТУДА CLIL
ӘДІСТЕМЕСІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Ж.С. Намаз¹, Л.А. Ельтинова¹

¹ Жаратылыстану факультеті

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

e-mail: namazjipar@gmail.com, Lau1983yel@mail.ru

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін жаңғырту бойынша шаралар қабылдануда. Қоғам, мемлекет және білім беру жүйесі қойып отырған мұғалімдердің кәсіби қызметіне қойылатын қазіргі заманғы талаптар, мұғалімнің шет тілдерінің бірін, оның кәсіби қызметін тиімді жүзеге асырудың құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін, жеткілікті жоғары деңгейде меңгеру қажеттілігін туындатады. Әлемнің алпауыт мемлекеттері көп тілді, әсіресе халықаралық тілдерді меңгеруді маңызды міндет деп санайды. Сондықтан біз де өз халқымыздың қарыштап дамып, өркениеттен қалмау үшін, көп тілді меңгеруіміз қажет. Бұл заман талабынан туындап отырған қажеттілік. Себебі, бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін маман бәсекеге қабілетті тұлғаға айналатыны сөзсіз. Осы мақсатта тіл емес пәндерді ағылшын тілінде оқыту арқылы ел болашағын дамытуды көздейтініміз сөзсіз. Ағылшын тілінде оқытуда тиімді әдістердің бірі Content and Language Integrated Learning деп аталады [1].

Бүгінгі таңда қазақстандық мектептерде бірнеше білім беру бағдарламаларында міндетті болып табылатын «Физика» пәні жүзеге асырылуда. Физика сабақтарында көбінесе CLIL әдісі қолданылады, және оған себептер бар.

CLIL мазмұн мен тілді біріктіріп оқыту, яғни шет тілі мен басқа академиялық пәндерді біріктіру дегенді білдіреді. Еуропалық елдерде CLIL әдісінің төрт негізгі аспект анықталған 4C [1]: CONTENT (Мазмұн) – бұл пән саласындағы ілгері басып білімдер, біліктер мен дағдылар; COMMUNICATION (Қатынас) – бұл оқытуда шет тілін пайдалану біліктері; COGNITION (Таным) – бұл жалпы түсінікті қалыптастыратын (нақты және абстрактілі) танымдық және ойлау қабілеттерін дамыту; CULTURE (Мәдениет) – бұл өзін мәдениеттің бір бөлігі ретінде ұғыну, сонымен қатар балама мәдениеттерді қабылдау. CLIL – бұл, пән мен ағылшын тілінің үйлесімі болып табылады. студенттер шет тілін, біздің жағдайда ағылшын тілін үйрену арқылы пәнді үйренеді. Бұл жағдайда оқытушылар ретінде пән оқытушылары немесе ағылшын тілі оқытушылары жұмыс істей алады. CLIL – бұл әртүрлі оқу модельдерін сипаттау үшін қолданылатын термин. «Soft»-тан

«Hard»-қа дейін. Қазіргі кезде біз «Hard» – «қиын» жолды таңдап отырмыз, яғни сабақтың бір бөлігі ағылшын тілінде болуы керек. Ең дұрысы, ағылшын тілінде кемінде 50% сабақ беру керек. Барлығын ағылшын тілде айту міндетті емес. Дегенмен, CLIL сабақтарында ең маңыздысы – ол, нақты материалды тілмен байланыстыру. Осылайша, оқушылар материал бойынша жай ғана нақты сұрақтарға жауап бере отырып, жаңа материалмен қоса тілдің лексикасы мен грамматикасын табиғи түрде үйренеді. CLIL-ды қолдану арқылы мұғалім 4С секілді сәттерді ескеру керек. Осының барлығы білім берудің жаңартылған мазмұнында байқалады, жаңартылған бағдарлама немесе CLIL бойынша сабақ жоспарын құрастырудың да ұқсас құрылымы бар. CLIL әдіснамасына сәйкес, физика сабақтарында қолдануға болатын көптеген белсенді тәсілдер мен әдістер бар[2].

Физика сабақтарында CLIL әдісін қолдана отырып, келесі тапсырмаларды қолдану тиімді: – «Dictation» типті тапсырмалар. Мысалы, бос орындарды толтыру, қысқартулардың мәнін ашу, кестелерді толтыру және т.б. – Бейнефильмдерді қарауға байланысты тапсырмалар. Оларды әрі қарай аудиторияда талқылау. – Дидактикалық ойындар. Мысалы, «Grab it!», «Crocodile», т.б. Оқытушыларға сабақты жоспарлау кезінде «барлық мұғалімдер тілді де оқытатын мұғалімдер» деген тұжырымдаманы ұстану қажет. Кіріктірілген сабақтарда сөйлеу әрекетінің мүмкіндігінше барлық түрлері болуы қажет, дегенмен мәтінмен жұмыс істеу кіріктіре оқытудың негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Оқу материалын дайындаған кезінде жас ерекшеліктеріне және оқушылардың тілдік дайындығының деңгейіне сәйкес келетін әртүрлі стильдегі шынайы мәтіндерді таңдау қажет. Мәтіндер кішкене бөліктерге бөлініп, иллюстрациялар, диаграммалар, сұлбалар т.б. сүйемелдеуімен жақсы қабылданады. Мәтіндерде алдын-ала мәтінді (prereading) және мәтіннен кейінгі (afterreading) тапсырмалар болуы керек. Бұл тапсырмалар тек тілдік, сөйлеу қабілетін ғана емес, сонымен бірге танымдық дағдыларды да қалыптастырады. Танымдық дағдылар (тану, сәйкестендіру, түсіну) қарапайым ойлау формаларынан ойлаудың күрделі формаларына (талдау, синтез, бағалау) құрылу арқылы қалыптасуы тиіс. Диаграммалар немесе кестелер бар мәтіндер тану кезеңі үшін өте қолайлы. Материалды мәтіннен кестеге аудару студенттерге ақпаратты жіктеп, негізін бөлуге көмектеседі. Сабақта аудио және бейне материалдарды да қолдануға болады. Оқытушы, материалдың бір бөлігі аудио мәтін түрінде ұсынылатындай етіп, сабақты жоспарлай алады, ал оқытудың іздеу әдістерін қолдана отырып, материалды диалог пен әңгіме арқылы түсіндіруге болады. Тыңдауды да жазбаша тапсырмалармен (кесте толтыру, диаграмма құру, бос орындарды толтыру) біріктіруге болады [3].

Сабақты жоспарлау кезінде пән-оқытушысы сабақтың оқу және тілдік мақсаттарын тұжырымдау керек. Тілдік мақсаттарды қою кезінде пән-оқытушысы

тіл пәндері оқытушысынан көмек сұрай алады. Оқытушылардың мұндай ынтымақтастығы қолайлы білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Ағылшын тілінде физика пәнін кіріктіріп оқыту барысында төмендегі тиімді әдістерді қолданамыз.

Терминдерді есте сақтау үшін «From Start to finish» ойынын ойнатудың маңызы жоғары. Ойын кезінде оқушылар топтарға бөлініп, физикалық терминдердің қазақша, ағылшынша аудармаларын дұрыс тауып, баспалдақ түрінде орналастыру арқылы есте сақтай алады.

Мысалы: 8 сыныпта «Электр заряды. Электр зарядының сақталу заңы. Кулон заңы» тақырыптарын өткенде терминдермен жұмыс 1-кестеде көрсетілген:

1-кесте – «Электр заряды. Электр зарядының сақталу заңы. Кулон заңы» тақырыптарына арналған терминдермен жұмыс

Қазақша	Орысша	Ағылшынша
Элементар электр заряды	элементарный электрический заряд	elementary electric charge
Оң заряд	положительный заряд	positive charge
Теріс заряд	отрицательный заряд	negative charge
Электрон	электрон	electron
Электрон заряды	заряд электрона	electron charge
Кулон күші	сила Кулона	force of Kulon

Жаңа мәтін бойынша «Топтық – аударма» әдсі 2-кестеде көрсетілген. Топқа ағылшын тілінде мәтін беріледі. Топтағы бір оқушы мәтінді оқиды, екінші оқушы сөзді аударды. Жаңа сөз немесе сойлем ездесе, онда үшінші оқушы оның мағынасын сөздіктен іздейді. Топтың әр оқушысы жаңа сөзді және оның мағынасын өзінің жұмыс дәптеріне, не сөздігіне жазып алады. Мәтін соңында физикалық атаулар, анықтамалар, өлшем бірліктері мен формулаларды анықтап, сұрақтарға жауап іздейді.

Мысалы:

2-кесте – Топтық жұмыс әдісі

1. Электр заряды дегеніміз не?	1. What is electric charge?
2. Зарядты қандай формуламен анықтаймыз?	2. Which formula do we use to determine electric charge?
3. Зарядтың өлшем бірлігі қандай?	3. What is the unit of charge?
4. Кулон күшін қандай формуламен анықтаймыз?	4. Which formula do we use to determine Kulon force?

«Ментальды карта» әдісі. Ағылшын тіліндегі мәтін мазмұнын картаға түсіреді. Оны топтағы оқушылар ағылшын тілінде сөйлеп, бір – біріне ауызша түсіндіреді.

Кіріктіре оқыту барысында ойлаудың жаңа деңгейі яғни кең арналы, кіріктірілген ойлау қалыптасады. Мұндай ойлауда бір пән арқылы ғана қалыптасатын ойлаудың тар шеңберінен тысқары шығатын, пәнаралық байланыс аясын кеңейтетін, оқу материалдарын қайталаудан сақтайтын деңгей пайда болады. Соның барысында оқушылардың ойлау әрекеті белсендіріліп, алатын ақпараттың аясы кеңі түседі, сөйтіп, оқушының оқып, білім алсам деген мотивациясы тереңдей түседі. Кіріктіре оқыту, түптеп келгенде, білім беру үдерісіндегі оқушы мен мұғалімнің өзара дидактикалық қатынасында жаңа психологиялық жайлы қатынас қалыптасады [4].

Қорытындылай келе, ағылшын тілін меңгеру үшін тілді білу өте маңызды. Себебі, ағылшын тілін білмейтін студенттер кәсіби түрде сөйлесе алмайды. Осылайша, ағылшын тілін білу басымдыққа айналады. Оқушылар әртүрлі тақырыптардағы материалдарды игерумен қатар, белгілі бір терминологияны, тілдік құрылымды білуге тиіс, бұл олардың сөздік қорын пәндік терминологиямен толықтыруға және оларды әрі қарай білім мен дағдыларды игеруге дайындауға мүмкіндік береді. «Физика» пәнін ағылшын тілінде оқыту жаңа педагогикалық технологиялар мен оқыту әдістерін қолдануды, оқытуды ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін, оның ішінде оқу-әдістемелік кешенін қалыптастыруды қажет етеді деп айта аламыз. Интеграцияланған пәндік оқыту (CLIL) курсты шет тілі арқылы оқытуға мүмкіндік береді, ал шет тілін пәннің өзі арқылы игереді. Бұл әдіс шетел тілдерінің мұғалімдеріне, сонымен қатар шет тілінде сөйлейтін және орта мектепте өз пәнін оқытатын көптеген мұғалімдерге үлкен қызығушылық тудырады. Осылайша, екі бағытты біріктіре отырып, «Физика» пән мұғалімдері өздерінің негізгі пәндерін шет тілінде оқытумен қатар, тілді оқытуда маңызды құралдарды қолдана алады: грамматиканы, лексиканы және т.б., оның ішінде шет тілін оқытудың коммуникативті әдістемесінің элементтерін қолдана алады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы // Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года №1118. – [ЭР]. 2018 г.

2 Даулетбаева Г.Б. (2019). «Применение CLIL на занятиях «Information-Communication Technologies» // Современные тенденции естественно-математи-

ческого образования: школа – вуз: тез. докл. VIII междунар. науч.-практ. конф. – Соликамск: СГПИ; ООО «Типограф». – 103-105 с.

3 Акитай Б.Е. (2017). Физиканы оқыту теориясы және әдістемелік негіздері. – Алматы. – 236 б.

4 Валиева М. (2007). Жаңа педагогикалық технологиялар: Әдістемелік нұсқау. – 78–86 б.

5 Губайдуллина Г.Н. (2011). Педагогиканы оқыту әдістемесі. – Алматы. – 328 б.

6 Жүсіпкалиева Ғ.Қ., Джумашева А.А., Құбаева Б.С. (2012). Мектепте физика курсының оқытудың теориясы мен әдістемесі: Оқу құралы / Ғ.Қ. Жүсіпкалиева, А.А. Джумашева, Б.С. Құбаева. – Орал: М. Өтемісов атындағы БҚМУ редакциялық баспа орталығы. – 195 б.

7 Каменецкий С.Е., Пурышева Н.С., Важеевская Н.Е. и др. / Под ред. С.Е. Каменецкого, Н.С. Пурышевой (2015). Теория и методика обучения физике в школе: Общие вопросы: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – Москва: Академия. – 368 с.

8 Дүйсембаев Б.М., Байжасарова Г.З., Медетбекова А.А. (2012). Физика және астрономия. – Алматы: Мектеп. – 107 б.

9 Бұзаубақова К.Ж. (2010). Инновациялық педагогика негіздері. – Алматы. – 78 б.

10 Өстеміров К. (2007). Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы. – 45–52 б.

11 Нұрақиева Л.Т., Шегенова З.К. (2013). Назарбаев Зияткерлік мектептерінде пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісін қолдану. – Нур-Сұлтан. – 87–92 б.

12 Құдайқұлов М., Жанабергенов Қ. (2006). Орта мектепте физиканы оқыту әдістемесі. – Алматы. – 310 б.

13 Мукушев Б.А. (2010). Проблема физического образования в средней и высшей школе. – Алматы. – 249 с.

ДЕПОРТАЦИЯ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН

Г.Т. Исмаилова¹

¹ *МО История Казахстана,
Высший колледж ASTANA POLYTECH,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан
e-mail: ismailova.gulchexra@mail.ru*

Одной из трагических страниц истории Казахстана является депортация (насильственное переселение народов) на его территорию народов практически из всех регионов бывшего Советского Союза.

Занятие на тему: Депортация народов в Казахстан.

Преподаватель Высшего колледжа ASTANA POLYTECH Исмаилова Гулчехра Телемурадовна

Цель: сформировать представление о понятии «депортация», её причинах, видах и последствиях политики сталинизма.

Задачи:

- образовательная: изучить политику межнациональных отношений в 1930-50 гг.;
- развивающая: развитие коммуникативной и мыслительной деятельности и толерантность;
- воспитательная: воспитание патриотизма, чувства сострадания к депортированным народам.

Методическое обеспечение: презентация, видеоматериал «Почему Казахстан был выбран местом переселения народов», викторина.

Методы обучения: объяснительно-иллюстративный метод в сочетании с записью новых терминов и с применением ИКТ «Kahoot».

Межпредметные связи: «География», «Основы политологии», «Основы права».

Рассыпанный глоссарий:

Репрессия – карательная мера, наказание;

Геноцид – уничтожение населения по национальным признакам;

Этноцид – истребление населения;

Депортация – изгнание, высылка из государства.

План:

1. Депортация – составная часть тоталитарной системы;
2. Начало оттепели;
3. Казахстан – наш общий дом.

Виды депортации:

- депортация по социально-классовым признакам ;
- депортация по этническим признакам;
- депортация по политическим мотивам.

В эпоху социализма народы, населяющие Советский Союз, подверглись гонениям, преследованиям, репрессиям, геноциду и этноциду. Из-за преступных действий в 1920–1950 гг. насильственное изгнание населения из родных мест стало составной частью политики Сталина.

Депортация, или насильственное переселение народов – одна из самых трагических страниц прошлого нашей страны. События, связанные с депортацией, замалчивались в советской историографии.

Депортация началась в предвоенные годы. Авторитарная власть Советского Союза стала осуществлять насильственные выселения неугодных ей народов с обжитых обустроенных земель. Их выселяли из родных мест, которые затем заселялись другими поселенцами. Депортации стали составной частью тоталитарной государственной системы миграций в СССР. Это масштабное историческое событие к началу 50-х годов XX века затронуло не менее 6 млн. человек – около 2,5 млн. в составе «кулацкой ссылки» и примыкавших к ней контингентов, а также порядка 3,5 млн. депортированных в 1940–1952 гг., главным образом, представителей «наказанных народов».

Репрессии были направлены против народов, имеющих иностранные этнические корни, связанных культурными и историческими связями с приграничными государствами. Так, в 1936 году прошла первая советская тотальная депортация поляков и немцев, а затем уже в 1937 году корейцев из районов Дальнего Вос-

тока. В это же время с южных границ СССР в Казахстан были высланы курды, армяне и турки.

После начала Великой Отечественной войны в августе 1941 года был обнародован Указ «О переселении немцев, проживающих в районах Поволжья». Первая коммуна немцев Поволжья была образована в 1918 году, в 1924 году она была преобразована в Автономную ССР немцев Поволжья. В 1941 году она была упразднена. В мае 1944 года Государственный комитет обороны принял постановление о переселении крымских татар, мотивированное якобы сотрудничеством части населения с фашистскими оккупантами. В 1943–1944 годах в Казахстан были выселены представители народов Северного Кавказа: калмыки, балкарцы, чеченцы, ингуши, карачаевцы, турки-месхетинцы. Судьба переселенцев была трагичной. Немалое их число, особенно женщин, детей и стариков, погибло еще в пути. Совершенно иные климатические условия ждали их и в местах нового расселения. Выселенные на территорию Казахстана находились в статусе спецпереселенцев. Все трудоспособные спецпереселенцы были обязаны заниматься общественно-полезным трудом.

В январе 1942 года, например, все немцы от 15 до 55 лет были объединены в трудовые колонны, в которых находились до окончания войны. Спецпереселенцы не имели права отлучаться за пределы района расселения. Это рассматривалось как побег и подлежало уголовной ответственности. Спецпереселенцы были обязаны в трехдневный срок сообщать в НКВД обо всех изменениях, произошедших в составе семьи (рождение ребенка, смерть члена семьи или побег).

Поставив цель навечно депортировать названные народы, советская власть выбрала и соответствующие этой цели средства ее достижения. Были установлены жесточайшие санкции по отношению к тем, кто не мирился с этой целью и противился ее осуществлению: за самовольный выезд (побег) из мест обязательного поселения названных выселенцев виновные подлежали уголовной ответственности с мерой наказания в 20 лет каторжных работ. Ответственности подлежали также лица, виновные в укрывательстве выселенцев, бежавших из мест обязательного поселения, или способствовавшие их побегу, лица, виновные в выдаче разрешения выселенцам на возврат их в места прежнего жительства, и лица, оказывавшие им помощь в устройстве их в местах прежнего жительства; санкция и в отношении этих лиц была однозначной – лишение свободы сроком на 5 лет.

Вся мощная карательно-репрессивная машина государства была брошена на обеспечение того, чтобы депортированные забыли о родных краях и свыклись с мыслью о вечном поселении в новых местах. Статус спецпереселенцев характеризовался унижительными процедурами регистрации, перерегистрации и отметок в местных комендатурах и иных органах НКВД или Мингосбезопасности.

В середине 50-х годов политика государства по отношению к депортированным народам стала меняться. Первоначально наметилось ее смягчение и либерализация, а затем и отказ от ее отдельных, наиболее компрометирующих антиправовых проявлений.

11 февраля 1957 года Верховный Совет СССР принял Закон «Об утверждении указов Президиума Верховного Совета СССР о восстановлении национальной автономии балкарского, чеченского, ингушского, калмыцкого и карачаевского народов».

В 1964 году наступили долгожданные перемены в жизни немецкого населения. В исторических исследованиях 80–90-х годов XX века впервые были рассмотрены все ужасы депортации, трагедия народов, которые стали жертвами антигуманной акции сталинизма. Таким образом, в Казахстане в 1937–1944 годах нашли вторую родину более 1 109 тысяч представителей депортированного населения, а вместе с эвакуированными – около 1 640 тысяч человек. Фактически, в Казахстане каждый пятый был спецпереселенцем, республика напоминала гигантский ГУЛАГ.

14 ноября 1989 года Декларацией Верховного Совета СССР были реабилитированы все репрессированные народы, признаны незаконными и преступными репрессивные акты против них на государственном уровне в виде политики клеветы, геноцида, насильственного переселения, упразднения национально-государственных образований, установления режима террора и насилия в местах спецпоселений.

В 1991 г. был принят Закон «О реабилитации репрессированных народов», который признал депортацию народов «политикой клеветы и геноцида».

01.03.1995 г. была создана Ассамблея народа Казахстана, идея создания принадлежит Н.А. Назарбаеву. 1997 год объявлен Годом памяти жертв политических репрессий и воздвигнут монумент в день открытия 4 Ассамблеи народа Казахстана. 1 марта 2020 г. консультативно-совещательному органу при Президенте Республики Казахстан исполнилось 25 лет.

Главной задачей АНК является реализация государственной национальной политики, обеспечение общественно-политической стабильности в Республике Казахстан и повышение эффективности взаимодействия государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений.

Ежегодно 1 мая мы отмечаем День единства народов Казахстана.

В заключение хочу отметить, что депортированные народы обрели вторую Родину для себя и потомков. Они не только выжили, сохранились как этносы, но и заняли достойное место в сообществе многонационального Казахстана. У нас в стране проживают представители более 120 национальностей. Каждая, храня свои

обычайи и традиции, вносит свой вклад в развитие нашего суверенного государства Мы с вами должны сохранить традиции нашего гостеприимного народа, быть толерантными и уважать друг друга! В Казахстане действуют около 90 этнических общеобразовательных школ, в которых обучение ведется на узбекском, таджикском, уйгурском и украинском языках. Действуют этнические театры. Ежегодно во Дворце мира и согласия проходит сессия Ассамблеи народа Казахстана. В здании работают центры этнокультурных объединений, во Дворце мира и согласия открыт Музей национальных костюмов.

Вопросы для закрепления:

1. В каком году были депортированы поляки, корейцы, немцы и другие народы?

2. В каком году была объявлена реабилитация?

3. В каком году создана Ассамблея народа Казахстана?

Д/з: Составить синквейн – «Депортация»:

1 – одно существительное, выражающее главную тему,

2 – два прилагательных, выражающих главную мысль,

3 – три глагола, описывающие действие,

4 – фраза, несущая определенный смысл,

5 – заключение в форме существительного.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Айсфельд А. Депортация, спецпоселения, трудовая армия. – Алматы, 2003. – 286 с.
- 2 Кан Г.В. История корейцев Казахстана. – Алматы: Гылым, 1995. – 207 с.
- 3 Михайлова Л.А. В степи далекой. Поляки в Казахстане. – Алматы, 2006. – 234 с.
- 4 Лайгер М.П. Из истории немцев Казахстана: уроки истории. – Алматы, 2003. – 344 с.
- 5 Уралов А.С. Народоубийство – убийство чечено-ингушского народа. – М., 2003. – 256 с.
- 6 Габдуллина А.Ж. Социально-культурное развитие турецкой диаспоры в Казахстане (1944–2000). – Алматы, 2008. – 137 с.
- 7 Алдажуманов К.С., Алдажуманов Е.К. Депортация народов – преступление тоталитарного режима. – Алматы, 2000. – 256 с.
- 8 Земсков В.Н. Спецпоселенцы (по документам НКВД – МВД СССР): Социологические исследования, 1990. – 234 с.
- 9 Абылхожин Ж.Б. Очерки социально-экономической истории Казахстана XX века. – Алматы, 1997. – 360 с.
- 10 Дильманов С.Д. Исправительно-трудовые лагеря на территории Казахстана (1930–1956 гг.). – Алматы, 2006. – 344 с.
- 11 Козыбаев М.К. Трудармейцы Казахстана на защите Отечества. – М.: Феникс. – 255 с.

О СТАТУСЕ ДОМБРЫ В СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЕ
И ОБРАЗОВАНИИ КАЗАХСТАНА

С.Р. Утемисова¹, Б.Д. Кокумбаева¹

*¹ Высшая школа искусства и спорта,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: m.a-u.s@bk.ru*

Домбра – бесценное культурное наследие, объединяющее весь народ Казахстана. Этот двухструнный щипковый музыкальный инструмент главный источник, который передает этнокультурное наследие казахов. Приобретая опыт жиз-

ни народа, его нравственное, философское мировоззрение, историческую и политическую реалии, домбра сыграла важную связующую функцию в формировании единства народа.

Однако сегодня домбра сильно отличается от любимого у казахов в прошлом музыкального инструмента. Раньше это был сольный инструмент, на котором исполняли кюи, под ее чарующие звуки пели песни певцы, сал-сери, исполняли эпосы и состязались в айтысах акыны. В своем сольном и импровизационном, то есть истинном виде домбра, пройдя жестокий 20 век, дожила до третьего тысячелетия. Однако, чем дальше, тем больше место родной, любимой, ценимой обществом культурной ценности, обладающей великой силой воздействия, занимает модернизированный музыкальный инструмент.

Таким образом, первозданная «қоңыр үнді қара домбыра» – это дух казахской культуры. «Қоңыр» (от каз. коричневый, темный, мягкий, бархатный, спокойный) – одно из основных понятий традиционной музыки казахов: в значении мыслитель, глубокий, сообразительный; глубокий смысл, все сложные проявления жизни: прошлое, настоящее и будущее. Встречается в народных искусствах и традициях шертпе; в песенной культуре служит для придания тонов культуры: мягкого, умеренного, красивого звука, медленной песни, медленной музыки. «Қара домбыра» (каз.) – а) сочетание обозначает устойчивые, вечные, не зависящие от времени; б) в названии жанра слово имеет ряд коннотаций, таких как начальное, главное, простое, великое, сильное, порядочное, священное [1, с. 253].

Начало коренному изменению статуса домбры было положено в советское время, когда музыкальная культура и образование всех республик было решено перевести на европейскую систему. «В стремлении уподобить эти культуры европейскому эталону были подорваны основы устности, которые, как в джазе, являются условием их полноценного функционирования» [2, с. 476]. Домбре стали обучать по нотам, организовывались домбровые ансамбли и оркестры. В настоящее время домбра звучит в сопровождении синтезатора и в классических жанрах совместно, например, с симфоническим оркестром.

Изменения затронули и сферу музыкального образования. В детских музыкальных школах, музыкальных колледжах и консерватории учат кюи по нотам. Уроки музыки в общеобразовательных школах проводят с фортепиано, баяном и электронными средствами обучения. Можно ли характеризовать все это как положительные изменения? Действительно ли мы, как писали в советское время в прессе, совершили огромный культурный скачок в своем развитии?

Долгое время казахов убеждали в том, что только советская власть создала условия для его культурного и интеллектуального расцвета. Даже и сейчас еще в Интернете нередки публикации подобного рода. Между тем, если подходить с на-

учной точки зрения, однозначного ответа на этот вопрос нет. В зависимости от своего мировоззрения каждый исследователь будет обосновывать свою позицию. Приведу для примера основные положения статьи искусствоведов Г. Омаровой и А. Мұхамбетовой «Нужна ли нам домбра с синтезатором?». В ней авторы излагают свою точку зрения как традиционалисты, то есть ученые, отстаивающие высокий статус традиционной музыки и, соответственно, домбры в том числе. Как говорят казахи, «невозможно быть уверенным в будущем, не осознав прошлое», – пишут искусствоведы. А потому должны и обязаны подумать о перспективах духовной жизни нашего народа [2, с. 472]. Тем самым всемирно известные ученые выражают серьезную обеспокоенность тем, что мы теряем свою самобытность, уникальность и растворяемся в современном музыкальном мире, подобном мозаичному калейдоскопу.

Полемически заостренный характер имеет статья К. Ворониной, опубликованная в медийном пространстве. «Народные инструменты и современные музыкальные жанры – гремучая смесь, обращающее на себя внимание. Как правильно подать, какой смысл и тайны несут фольклорные инструменты и как они помогают раскрыть композицию, – начинает автор. – Народные инструменты в своих произведениях используют музыканты во всем мире – как правило, они дарят произведениям не только национальный колорит, но и особое настроение. Казахские – не исключение. Они прекрасно сочетаются и классикой, и с эстрадой и с экстремальными жанрами, вроде трэш-металла.

Необходимо вспомнить об этно-рокерах Ulytau: скрипка, гитара, домбра – три инструмента, а какая мощь! Хорошо себя чувствует казахская домбра в поп-хитах, гармонирюя с битами.

Казахстанская метал-команда ZaRRaZa использует в своих экспериментах древние музыкальные инструменты и горловое пение. Участник группы, композитор Сырым Набикулов считает, что инструмент раскрывает историю народа. Кроме того, народные инструменты дошли до нас в первозданном виде, а значит, несут в себе вековую историю. Поэтому совместить новое звучание, новые музыкальные направления с древними истоками – это очень хорошая, интересная идея», – делает вывод композитор [3].

Написано убедительно. По-своему прав Сырым Набикулов. Тем не менее, метал-команда – феномен современной западной масс-культуры, принципиально отличающийся от этико-эстетических закономерностей домбры и домбровой музыки кочевого мира.

Срединное положение между двумя крайними мнениями – традиционалистов и постмодернистов – занимает отношение к домбре (шире казахским древним музыкальным инструментам) деятелей мировой классической музыки. Мы име-

ем в виду, в частности, совместное выступление группы «Туран» и студенческого симфонического оркестра Казахской национальной консерватории имени Курмангазы, исполнивших произведение композитора Актоты Раимкуловой (министра культуры и спорта РК) «Дала сыры». Концерт проходил в «Konzerthaus» г. Берлина. В симфонической поэме «Дала сыры», может быть, впервые удалось соединить в одной партитуре ансамбль из традиционных музыкантов с полным составом симфонического оркестра [4].

Краткий анализ показывает, что мир человека и мир музыки – очень разнообразные по своей сущности феномены. Наверное, этим и интересны общество и культура: многообразия. Поэтому в современной культуре домбра имеет такие различные сферы применения. Обратимся к сфере образования, а именно: к актуальным для нашей темы двум взаимосвязанным фактам. Это национальный День домбры – праздник, учрежденный в 2018 году Первым Президентом Казахстана Нурсултаном Абишевичем Назарбаевым. И заметка о предложении ввести уроки домбры в школах, в которой Президент Касым-Жомарт Токаев предложил ввести уроки домбры в казахстанских школах [5].

Казалось бы, радоваться надо тому, что в независимой РК происходят такие позитивные изменения в сфере музыкальной культуры, искусства и образования. Но не все так просто, как кажется. Возникает вопрос, вернее ряд вопросов о том, как нужно проводить уроки домбры в казахстанских школах. Первое, по какой системе обучения: по устной методике, получившей высокое развитие в казахской кочевой культуре? Или по европейской системе на основе нотной грамоты? Второе, исходя из вышеприведенной беседы, большая проблема – программа, репертуар, методика обучения. Третье, шире – сфера распространения домбры в современных условиях. Ведь уроки домбры – не самоцель, хотя и этот момент важен. Это средство формирования общественного сознания будущего поколения.

А потому здесь ответ на вызовы времени может быть только один. Модернизация домбры, всех сфер культурного бытия – закономерный процесс. Мы не можем его запретить либо изменить. Остается одна ниша, которая должна быть защищена на правительственном уровне. Это уроки музыки в школе, которые целесообразно вести на основе векового опыта казахского народа. Более того, на наш взгляд, и для сферы специального образования: музыкальных школ, колледжей, высших творческих учебных заведений страны. Домбра и домбровая музыка должны развиваться дальше по своим законам, иначе она перестанет быть на этой земле. И ответственность за ее развитие несем, прежде всего, мы сами, современные казахи. Не умаляя значения письменности и, в частности, нотной системы, отметим тот факт, что большинство выпускников учебных заведений могут исполнять только нотный текст, но не умеют импровизировать. Между тем, «импровизационная

музыка подобна струе живой родниковой воды, а исполненный по нотам, без импровизации кюй являет собой застывший слепок живой стихии» [2, 474 б.].

«Такую атмосферу импровизации, игры, душевного общения со слушателем умел создавать на своих концертах Нургиса Тлендиев. И надо воздать должное его смелости, ведь он создавал свои концерты-импровизации в эпоху тотального контроля за искусством. Такую атмосферу умеет создавать Абдулхамит Раимбергенов в своих телевизионных передачах. Живое общение музыканта с его интригующими рассказами и гипнотизирующей игрой на домбре господствовало на его недавно прошедшем в Доме ученых концерте, посвященном творчеству гениального кюйши ҚазақҒапа» [2, 478 б.].

Продолжая тему, добавим, что Абдулхамит вместе с единомышленниками мастерски использует стихию национального музицирования и в сфере образования. Цель, которую ставит перед собой основоположник образовательного учреждения известный кюйши, ученый, педагог А. Раимбергенов, а также его единомышленников, затрагивает очень актуальную проблему. Это – наряду с выдачей общего образования европейского образца воспитание учащихся священной культурой высокого образца, которая не меняет традиции казахского народа [6]. Раимбергеновы используют национальный инструмент домбру, имеющую преемственность с ораторским, поэтическим искусством как ключ данного открытия. Потому что у каждого кюя есть своя легенда, история происхождения, даже мифология. И когда дети обучаются на домбре, вместе с музыкой в их души глубоко входит родная история, поэтический фольклор, судьбы великих музыкантов и богатство родного языка.

Методика обучения на домбре А. Райымбергенова ведется по разработанной им программе «Мұрагер». Эта система прошла апробацию во многих школах Алматы и Казахстана. Результаты показали, что успеваемость учащихся в классах, прошедших уроки домбры по новой образовательной системе, повысилась по всем предметам, не было даже неуспевающих детей. Погружение детей в мир традиционного кюя, песни, айтыса, мифа, орнамента, танца настолько побудило их творческим способностям, что они стали на высоком уровне изучать и другие предметы. В течение шести лет на этих занятиях дети не только играют кюи, самостоятельно набирают песни на домбре, но и знакомятся с историей и традициями казахского народа, строением юрты. Выходят со знаниями о значении искусства орнамента. Кроме того, учащиеся, обучавшиеся по такой системе в средней школе, могут свободно проникнуться в мир классической музыки Европы. Известно, что ни один ребенок не получал индивидуальных занятий (как и во многих музыкальных школах), так как все занятия проводятся коллективно. В ходе данных уроков ребята прослушали много песен, познакомились с биографиями композиторов, узнали

историю возникновения и легенды различных кюев, познакомились с конструкцией инструментов, изучили культуру родственных народов, познакомились с многими оркестрами, национальными мастерами [6].

В завершение добавим, что наработанный А. Раимбергеновым опыт игры на домбре проходит апробацию в казахских общеобразовательных школах с 1 по 6 классы по предмету «Музыка» во всех регионах республики. Исследование также апробируется на элективном курсе «Особенности исполнения кюев Казангапа» в Казахской национальной консерватории им. Курмангазы со студентами факультета «Народных инструментов» с 2016 года по настоящее время. Обучение ведется на слух по традиционной безнотной методике. Авторами созданы учебники, методические пособия и фонохрестоматии по авторской программе «Мурагер» [7–12].

Таким образом, как пишет в статье «Семь граней Великой Степи» Лидер нации Н.А. Назарбаев: «у народа, который помнит, ценит, гордится своей историей, великое будущее». Казахстану есть чем гордиться и что предьявить миру. А потому важно направить усилия на возрождение «қоңыр үнді қара домбыра» – высокой культурной ценности наших предков, представляющей бесценное достояние общечеловеческой цивилизации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Кокымбаева Б., Кожамжарова. Культурное наследие Естая Беркимбаева в рамках духовной модернизации // Материалы республиканской научно-практической конференции «Тенденции и перспективы развития современной науки и образования в Казахстане», посвященной 80-летию доктора философских наук, профессора, академика, лауреата Государственной премии М.С. Сабит в рамках реализации программы Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». – Павлодар: ПГУ им. С. Торайгырова, 2018. – 287 с. – 250–256 сс.

2 Омарова Г., Мухамбетова А. Нужна ли нам домбра с синтезатором? // Омарова Г. Кобызовая традиция. Вопросы изучения казахской традиционной музыки: Монография. – Алматы, 2009. – 520 с. – сс. 472–479.

3 Кокымбаева Б. Занимаемое место программы «Мұрагер» в национальной системе образования Республики Казахстан: статьи (казахский, русский). – Павлодар, 2012. – 34 б.

4 Райымбергенов А., Райымбергенова С., Байбосынова У. Программа

«Мұрагер» для казахской общеобразовательной средней школы по предмету музыка. 1–9 классы. – Алматы: Изд-во Умай, 2003. – 248 с.

5 Музыка: учебник для 4-класса общеобразовательной школы / А. Райымбергенов, С. Райымбергенова, У. Байбосынова, А. Байбек. – Алматы: Атамура, 2015. – 160 с.

6 Райымбергенов А., и др. Музыка. Методика обучения: для учителей 4-х классов общеобразовательных школ / А. Райымбергенов, С. Райымбергенова, У. Байбосынова. – Алматы: Атамура, 2015. – 64 с.

7 Райымбергенов А., и др. Музыка. Методика обучения: для учителей 3-х классов общеобразовательных школ / А. Райымбергенов, С. Райымбергенова, У. Байбосынова. – Алматы: Атамура, 2014. – 64 с.

8 Райымбергенов А., и др. Музыка: учебник для 3-го класса общеобразовательной школы / А. Райымбергенов, С. Райымбергенова, У. Байбосынова. – Алматы: Атамура, 2014. – 112 с.

9 Райымбергенов А., и др. Музыка: учебник для 5-го класса общеобразовательной школы / А. Райымбергенов, С. Райымбергенова, У. Байбосынова. – Алматы: Атамура, 2015. – 144 с.

10 Райымбергенов А., и др. Музыка. Методика обучения: для учителей 6-х классов общеобразовательных школ / А. Райымбергенов, С. Райымбергенова, У. Байбосынова. – Алматы: Атамура, 2015. – 64 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

А.Н. Ақмұльдинова

Педагогика жоғары мектебі

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

e-mail: aygy1@gmail.com

Қазақстанның бәсекеге қабілетті, қуатты мемлекет болып қалыптасуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі және оның дамуының өзегі – білім беру жүйесі. Білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет – білім сапасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру, бұл өз кезегінде азаматтардың кез келген салада бәсекеге қабілетті болуын талап етеді. Осыған орай Елбасы Н.Ә. Назарбаев:

«Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған елдердің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім» екенін айта келіп, ол үшін «Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет», – деп білім беру жүйесін жетілдіру мәселесін алға қойған болатын. Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге арудың өзектілігін арттырып отыр.

Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарымқатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады. Қазіргі кезеңде «функционалдық сауаттылық» ұғымы мағынасы жанжақты зерттеліп, қоғам дамуын тежеуші сауатсыздықты жою мағынасында ғана емес, ұғымдық мағынасы іс-әрекеттің нәтижесі тұрғысында сауатсыздықты жою механизмдері мен тәсілдерін іздеу мәселесі ретінде де қарастырылады. Қазіргі ақпараттанған жаңа қоғамда функционалдық сауаттылық барлық қоғамдық деңгейлердің әрекет нәтижесінің жетістік түйіні болмақ. Жаңа сипатта «функционалдық сауаттылық» мағыналық тұрғыда кеңейіп, мәдениеттілік атрибуты дәрежесіне дейін көтерілді. Функционалдық сауаттылық – адамдардың (жеке тұлғаның) әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы және өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторы. Яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына қарай ілесіп отыруы. Функционалдық сауаттылық – адамның мамандығына, жасына қарамастан үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Мұндағы басшылыққа алынатын функционалдық сапалар: белсенділік, шығармашылық тұрғыда ойлау, шешім қабылдай алу, өз кәсібін дұрыс таңдай алуға қабілеттілік, т.б. Яғни, жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның өзгермелі әлемде әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін білім алуға қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады.

Функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөлігі оқушылардың математикалық сауаттылығы болып табылады. Математикалық сауаттылық-матема-

тикалық компетенттілік: математикалық жалпы қабілеттер мен біліктер, атап айтқанда, математикалық ойлау, жазбаша және ауызша дәлелдемелерді, проблемалардың қойылымын және шешімін, математикалық моделдеуді, математикалық тілді пайдалануды, қамтитын барынша жалпы қабілеттер мен біліктер. Математикалық сауаттылық – математиканың әлемдегі рөлін анықтау және түсіну, әр түрлі формада берілген сандық ақпараттарды оқу, талдау, түсіндіріп беру, дұрыс негізделген математикалық пайымдаулар айту, есептерді шығарудың тиімді тәсілдерін табу, орындау, өзін-өзі тексеру, өмірмен байланыстыру, математикалық білімді өмірлік жағдаяттарда кездесетін түрлі мәселелерді шешуде еркін қолдану болып табылады. Математикалық сауаттылық деген ұғымға оқушылардың келесі қабілеттіліктері жатады:

- қоршаған болмыста пайда болатын және математика арқылы шешуге болатын мәселелерді тани білу;
- осы мәселелерді математика тілінде қалыптастыру;
- математикалық фактілер мен әдістерді қолдана отырып, мәселелерді шешу;
- қолданылған шешім әдістерін талдау;
- қойылған мәселені ескере отырып алынған нәтижелерді түсіндіру;
- шешім нәтижелерін құрастыру және жазу.

Математикалық сауаттылықтың мақсаты бүгінгі күн талабына сай, жан-жақты дамыған, белсенді, өмірге талпынысы, тұрақты қызығушылығы бар, алған білімді іс-әрекетте еркін қолдану дағдысы қалыптасқан тұлға.

Математика білім мазмұнының ең алғашқы бастамасы бастауыш буында жүзеге асатыны белгілі. Себебі, бастауыш буында жоғары сыныптарда оқылатын бүкіл пәннің іргетасы қаланып қана қоймайды, сонымен қатар білім алуға талпынушылық, яғни балалардың оқу әрекеті, танымдық белсенділік, жеке бастың адами қасиеттерінің негізі осы кезеңде қаланады. Сонымен қатар, осы кезеңде баланың белсенділігі, оның рухани және дене күші де дами бастайды. Осы жасқа лайықты мазмұн мен оны оқытудың әдісін саралау, бала жанына жақын қарым-қатынас арқылы оларды дамыту мәселесін ғылыми жолға қою оңай мәселе емес.

Бастауыш баласы үшін жаңа рөл – оқушы, жаңа әрекет – оқу болса, осы мәселелерге олардың шаршамай, жалықпай, қызығушылықпен араласып кетуіне, маңайы мен қарым-қатынасының күшеюіне жағдай жасау мұғалімнің шеберлігін және осы жастағы оқушының психологиялық ерекшелігін жете білуін керек етеді.

Бастауыш сыныптардағы математикалық сауаттылық оқыту материалының мазмұны кіші жастағы оқушылардың математикалық дайындығына, білім, білік және дағдылар деңгейіне қойылатын талаптардың өзгеруімен байланысты дәстүрлі модельге елеулі түзетулер енгізген жаңа мектеп бағдарламасымен анықталады.

Ал функционалдық сауаттылық пәндік сауаттылыққа қарағанда кіші ұғым, немесе оның саласы болып есептелінеді. Осыған орай функционалдық математикалық сауаттылық дегеніміз – пәнде игерген білімді іс-әрекетте, тұрмыс- тіршілікте қолдана білуі. «Математика» пәні бастауыш мектепте функционалдық сауатты тұлғаны дамытуда маңызды рөл атқарады. Оның мазмұны функционалдық сауаттылықты және негізгі құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған. Математика бастауыш сынып оқушылары үшін барлық оқу процесінің негізі, оқушылардың логикалық ойлауын, қиялын, зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту құралы, тұлғаны әлеуметтендірудің негізгі арнасы болып табылады.

Осылайша, функционалдық сауатты тұлға – бұл әлемде бағдарланатын және қоғамдық құндылықтарға, күтулерге және мүдделерге сәйкес әрекет ететін адам. Қазіргі білім берудің міндеті – осындай тұлғаны тәрбиелеу.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2011. – 21 б. – www.edu.gov.kz

2 PISA, TIMSS зерттеулерінің тапсырмалары негізінде оқушылардың математикалық сауаттылығын дамыту. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2014. – 46 б.

3 12 жылдық білім беру жағдайында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тұжырымдамалық тұғырлары. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 41 б.

4 Лебедева Л.А. Методика формирования математических умений и навыков у младших школьников на основе деятельностного подхода к обучению. Дисс. канд. пед. наук. – А., 2002. – 168 с.

5 Губанова, М.И., Лебедева, Е.П. Функциональная грамотность младших школьников: проблемы и перспективы формирования [Текст] // Начальная школа плюс до и после. – 2009. – №12.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала «ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК КАЗАХСТАНА», должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5–98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Настоящие правила для авторов составлены с учетом опыта ведущих журналов из списка ККСОН (Вестник КазНПУ им. Абая, Вестник ПГУ им. С. Торайгырова и других).

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии
со следующими правилами:

– Тематическая направленность журнала «ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК КАЗАХСТАНА»: педагогические, гуманитарные, социальные науки, образование. Периодичность: 4 номера в год. Язык публикуемых статей: казахский, русский, английский.

– В журнал «ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК КАЗАХСТАНА» принимаются статьи в одном экземпляре, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы, не должен превышать 13 страниц печатного текста. Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского языков), KZ Times New Roman (для казахского языка). Минимальный объем рукописи должен составлять 6 стр.

Статья должна содержать:

1 **МРНТИ** (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 **Инициалы и фамилия(-и)** автора(-ов) – на казахском, русском и английском языках (прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, см. образец);

3 **Ученую степень, ученое звание;**

4 **Аффилиацию** (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, область, страна, почтовый индекс) – на казахском, русском и английском языках;

5 **E-mail;**

6 **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (не более 12 слов, заглавными прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русский, казахский, английский, см. образец);

7 **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском языках (рекомендуемый объем аннотации – не менее 100 слов, прописными буквами, нежирным шрифтом 12 кегль, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец);

8 **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (оформляются на казахском, русском и английском языках: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5–8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т. е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

9 Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

– слово ВВЕДЕНИЕ / КІРІСПЕ / INTRODUCTION (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре см. образец). Необходимо отразить результаты предшествующих работ ученых, что им удалось, что требует дальнейшего изучения, какие есть альтернативы (если нет предшествующих работ – указать приоритеты или смежные исследования). Освещение библиографии позволит отгородиться от признаков заимствования и присвоения чужих трудов. Любое научное изыскание опирается на предыдущие (смежные) открытия ученых, поэтому обязательно сослаться на источники, из которых берется информация. Также можно описать методы исследования, процедуры, оборудование, параметры измерения и т.д. (не более 1 страницы).

– слова ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ / НЕГІЗГІ БӨЛІМ / MAIN PART (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Это отражение процесса исследования или последовательность рассуждений, в результате которых получены теоретические выводы. В научно-практической статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. При необходимости можно изложить данные об опытах с отрицательным результатом. Затраченные усилия исключают проведение аналогичных испытаний в дальнейшем и сокращают путь для следующих ученых. Следует описать все виды и количество отрицательных результатов, условия их получения и методы его устранения при необходимости. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме, не только экспериментальные, но и теоретические. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и т. п. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки (не более 8 страниц).

– слово ВЫВОДЫ / ҚОРЫТЫНДЫ / CONCLUSION (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Собираются тезисы основных достижений проведенного исследования. Они могут быть представлены как в письменной форме, так и в виде таблиц, графиков, чисел и статистических показателей, характеризующих основные выявленные закономерности. Выводы должны быть представлены без интерпретации авторами, что дает другим ученым возможность оценить качество самих данных и позволит дать свою интерпретацию результатов (не более 1 страницы).

10 Список использованных источников включает в себя:

слово СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES (Нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т. е. источники, на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т. е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами для кругозора читателям, как смежные работы, проводимые параллельно. Рекомендуемый объем не менее, чем из 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). Статья и список литературы должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5–98; ГОСТ 7.1–2003 (см. образец).

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi. Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)
в бумажном и электронном вариантах приводятся
полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail
(для связи редакции с авторами, не публикуются).

Информация для авторов

Все статьи должны сопровождаться **двумя рецензиями** доктора или кандидата наук для всех авторов. **Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.**

При необходимости статья возвращается автору на доработку.

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов.

За содержание статьи и достоверность несет ответственность автор.

Мнение авторов публикаций не всегда совпадает с мнением редакции.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

При использовании материалов журнала ссылка на «Педагогический вестник Казахстана» обязательна.

Статью (бумажная, электронная версии, оригиналы рецензий и квитанции об оплате) следует направлять по адресу:

140002, Казахстан, г. Павлодар, ул. Мира, 60,

Павлодарский государственный педагогический университет

Тел. 8 (7182) 32-48-04, 8-707-729-06-99

Факс: 8 (7182) 34-42-22.

E-mail: aigul_ahmuldinova@mail.ru

Ответственный секретарь журнала Айгуль Насыровна Ахмульдинова

Оплата за публикацию в научном журнале составляет **2000 (две тысячи) тенге.**

Наши реквизиты:

РГП на ПХВ «Павлодарский государственный педагогический университет» МОН РК

БИН 040340005741

РНН 451500220232

ИИК KZ109260501163654000

АО «Казкоммерцбанк»

БИК KZKOKZKX

ОКПО 40200973

КБЕ 16

КНП 861

РГП на ПХВ «Павлодарский государственный педагогический университет» МОН РК

БИН 040340005741

РНН 451500220232

ИИК KZ609650000061536309

АО «Forte Bank»

БИК IRTYKZKA

ОКПО 40200973

КБЕ 16

КНП 861

Образец к оформлению статей:

МРНТИ 14.35.07

Ж. Ж. Жылкыбаев¹

Факультет педагогики и спорта,

¹Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан, 140002

e-mail: Zhylkibayevn@mail.ru

МОДЕЛЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ФОРМИРОВАНИЮ КЛЮЧЕВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭЛЕКТИВНЫХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация

В статье разработана модель деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. Доказана эффективность модели деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. Раскрыты содержание и структура модели деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. В модели деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин показаны структурные связи, основные модули и условия процесса по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. В модели деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин заложены перспективы по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. Модель деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин рекомендуется для университетов.

Ключевые слова: модель, деятельность, формирование, профессиональные компетенции, студент, элективный, дисциплина.

ВВЕДЕНИЕ

Широкий спектр ключевых профессиональных компетенций: информационной, деятельностной – позволяет формировать их...

Продолжение текста

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Профессиональная компетенция включает совокупность взаимосвязанных

качеств личности (знаний, умений, навыков, способов деятельности), задаваемых по отношению к...

Продолжение текста публикуемого материала

ВЫВОДЫ

В результате проведенного исследования нами обосновано...

Продолжение текста

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Day, Ch.** (1994). Personal development planning: a different kind of competency. *British journal of in-service education*, 20(3), pp. 287–302.

2 **Brown-Rice, K.A., Furr, S.** (2013). Preservice Counselors' Knowledge of Classmates' Problems of Professional Competency. *Journal of Counseling & Development*, 91(2), pp. 224-233.

3 **Omarov Y.B., Toktarbayev, D. G.-S., Rybin, I.V., Saliyeva, A.Zh., Zhumabekova, F.N., Hamzina, Sh., Baitlessova, N., Sakenov, J.** (2016). Methods of Forming Professional Competence of Students as Future Teachers. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11(14), pp. 6651–6662.

4 **Rakhimbekova, G.O., Baigozhina, Z.M., Abdrakhmanova, A.Y., Samatanova, A.R., Orazakova, R.K., Nurtayeva, Z.Z., Sakenov, J.Z.** (2015). Development of professional competence in students of creative pedagogical specialties (professionally-oriented aspect). *Life Sci J*, 12(1s), pp. 24–28.

5 **Asenova, N.S., Zhumabaeva, Z.E., Kenenbaeva, M.A., Sakenov, D.Zh., Toktarbaev, D.G.** (2013). About preparation of students of higher education institution for professional activity in the course of studying of elective disciplines. *Life Sci J*, 10(10s), pp. 96–100.

6 **Makhashova, P., Meirmanov, A., Zhunusbekov, Zh., Makasheva, O., Mirzaliyeva, E., Ermuratova, A., Sakenov, J.** (2016). On the Development of Professional Competence in Students of Creative Pedagogical Specialties. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11(11), pp. 4660–4668.

7 **Mirza N.V.** (2013). Creative component of professional competence of a teacher. *International Journal Of Applied And Fundamental Research*. 2 – URL: www.science-sd.com/455-24286.

Ж.Ж. Жылқыбаев¹

Элективті пәндерді оқып үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет моделі

¹ Педагогика және спорт факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

J.Zh. Zhylykbaev¹

The model of the activity on forming the key professional competencies of students in the study of elective subjects

¹ Faculty of Pedagogy and Sports,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan.

Аңдатпа

Мақалада элективті пәндерді оқып үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісі әзірленді. Элективті пәндерді оқып үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісінің тиімділігі дәлелденген. Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісінің мазмұны мен құрылымы анықталды. Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісінде құрылымдық байланыстар, негізгі модульдер және Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру үдерісінің шарттары көрсетіледі. Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісінде Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру зор келешегі қаланды. Элективті пәндерді оқып үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісі университеттер үшін ұсынылады.

Тірек сөздер: модель, белсенділік, білім, кәсіби құзыреттілік, студент, элективтік, пән.

Summary

In the article the Model of activity on formation of key professional competences of students in the study of elective subjects is developed. The effectiveness of the Model of activity on forming the key professional competencies of students in the study of elective subjects is proved. The content and structure of the Model of activity on forming the key professional competencies of students in the study of elective disciplines is disclosed. In the Model of activity on formation of key professional competencies of students in the study of elective disciplines, structural connections, main modules and process conditions for forming key professional competencies of students in the study of elective disciplines are shown. In the Model of activity on the formation of key professional competencies of students in the study of elective disciplines, the prospects for the formation of key professional competencies of students in the study of elective disciplines are laid. The model of activities for the formation of key professional competencies of students in the study of elective subjects is recommended for universities.

Keywords: model, activity, formation, professional competence, student, elective, discipline encies of students in the study of elective subjects is recommended for universities.

Компьютерде терген: С. Пилипенко
Басуға 30.06.2020 ж. қол қойылды.
Форматы 70×100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі 6,2 шартты б.т. Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс № 1296

Компьютерная верстка: С. Пилипенко
Подписано в печать 30.06.2020 г.
Формат 70×100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 6,2 уч.-изд. л. Тираж 300 экз.
Цена договорная.
Заказ № 1296

Редакционно-издательский отдел
Павлодарского государственного педагогического университета
140002, г. Павлодар, ул. Мира, 60.
E-mail: aigul_ahmuldinova@mail.ru